

Devlet Olmayan Aktörlere Karşı Kuvvet Kullanılması : IŞİD ile Mücadele Örneği

A. Bülent Meriç*

Özet

Küreselleşme, uluslararası sistemin yapısını değiştirmektedir. Devlet olmayan kuruluşlar da, ulus devletlerin yanında, uluslararası sistemin aktörü konumuna gelmişlerdir. Sistemin değişiminin uluslararası güvenlik ortamına da çok belirgin etkileri olmuştur. Günümüzde devletler, birbirleriyle doğrudan çatışma ortamına girmekten kaçınmaktadırlar. Bunun yerine, savaş mı yoksa barış mı olduğu belirsiz koşullarda ve muharebe alanı belli olmayan, sivil ve asker arasındaki kesin ayırımın ortadan kalkmış bulunduğu, muğlak bir ortamda yürütülen mücadele ile hasımlarını yıpratmayı hedeflemektedirler. Devletler, uzun soluklu bu mücadelede devlet-dışı aktörler ve bilişim teknolojisindeki ilerlemeden yararlanmaktadırlar. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde, ulus devlet merkezli sisteme göre geliştirilmiş bulunan uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler sistemi, bugünün siyasal, sosyal ve ekonomik gerçeklerine uyum sağlayamamaktadır. Bu durum özellikle uluslararası hukukun kuvvet kullanma doktrininde çarpıcı biçimde görülmektedir. Küresel güçler başta olmak üzere devletler, siyasi hedefleri uğruna, yorum yoluyla uluslararası hukuku farklı uygulayarak ve hatta bu hukuku ihlal ederek, kuvvet kullanmada sakınca görmemektedirler. Bunun en son ve göze batan örneği uluslararası toplumun IŞİD'e karşı mücadelesidir.

Anahtar Kelimeler

Devlet-dışı aktörler, terörizm, uluslararası hukuk, kuvvet kullanma, IŞİD.

* Doktora öğrencisi, Em. Büyükelçi, Öğretim Görevlisi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, abmeric12@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7421-3987.

Makale geliş tarihi : 08.11.2021

Makale kabul tarihi : 14.12.2021

Using Force Against The Non State Actors: Fighting Against The Islamic State of Iraq and the Levant

Abstract

Globalization changes the architecture of the international system. Besides states, non-state entities have also become actors of international interaction. The evolution of the international structure inevitably has its bearing on the international security environment. Today, states refrain being in direct confrontation with each other. Instead, they prefer to wear out their adversaries by waging a latent struggle in an environment of complete ambiguity wherein there is no clear distinction between war or peace; civilian or military, battlefield or its hinterland. In these long-term struggles, states take profit of non-state entities as well as the stunning developments in information/communication technologies. The United Nations and international law, built on the premise of a system of solely nation states after the Second World War, do not conform any more with the political, social and economic realities of today. Inconformity between the norm and practice is more visible in the sphere of Doctrine of Using Force. States, especially global actors do not hesitate to use force, either by reinterpretation or if necessary, violation of international law, in order to reach their political objectives. The latest tangible example of this practice is the international community's fight against the Islamic State.

Keywords

Non state actors, terrorism, international law, use of force, ISIL.

Giriş

Yirminci yüzyıl, pek çok alanda hızlı ve ani değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemin en önemli dinamiği, kendisini küreselleşme biçiminde göstermiştir. Neo Liberalizmin oluşturduğu arka plan önünde evrilmeye devam eden küreselleşme, ulus devlet bağlamında, uluslararası düzende üç değişikliği beraberinde getirmiştir: Birincisi, artık sadece ulus devletler değil, devlet-dışı oluşumlar da uluslararası sistemin aktörleri haline gelmişlerdir. İkincisi, demokratik bir devletin uluslararası alandaki başlıca fonksiyonu, önemli ölçüde toplumundaki değişik çıkarları ve talepleri dile getirmekle sınırlanmıştır. Devlet, uluslararası arenadaki yeni aktörlerin gündemlerinin takip edildiği bir mekanizma haline dönüşmüştür. Üçüncüsü ise, devlet, buna bağlı olarak uluslararası alanda önemli bir görev üstlenmiştir: Toplumundaki devlet-dışı

oluşumların uluslararası alandaki fiilleri de dahil olmak üzere, uluslararası hukuk yükümlülüklerinin yerine getirilmesini sağlamak zorundadır.

Ulus devletlerin egemenliğinin aşınması uluslararası sistemin yapısının değişmesine yönelik bir süreci tetiklemiştir. Artık uluslararası sistem, klasik ulus devlet merkezli paradigma ile analiz edilemez hale gelmiştir. Devletin dışında uluslararası siyasi süreçte önemli rol oynayan ve bağlı buldukları devletten bağımsız hareket edebilen; devletlerin iç ve dış politikalarını etkileyebilen yeni aktörlerin ortaya çıkmasını değerlendiren “ulus-ötesicilik” (*transnationalism*), uluslararası sistemde klasik paradigmaya karşı yeni bir paradigmayı oluşturmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemin bir başka özelliği ise, uluslararası güvenlik ortamındaki değişimdir. Soğuk Savaş döneminde tehdit devletlerden kaynaklanıyor ve konvansiyonel ya da nükleer silahlar gibi rakamlarla ölçülebilen araçlarla tespit edilebiliyorken; bugün, terörizm, siber saldırılar, psikolojik algı yönetimi gibi kolayca belirlenmesi zor araçlar da tehdidin kapsamına girmiştir. Öte yanda, teröristler ya da haydut devletlerin (*rogue states*) yanı sıra, terörist saldırılarda kullanılan kitle imha silahlarının yapımında kullanılan malzemelere ve tariflere internet üzerinden kolayca erişim olanağı, uluslararası toplumun karşılaştığı güvenlik sorununu oldukça karmaşıklaştırmıştır.

Günümüzde savaş fenomeninin klasik sınırlarının ötesine geçtiği, savaşın düzensizleştiği ve asimetrik hale geldiği açıkça görülmektedir. J.L. Gaddis’in de ifade ettiği üzere, “11 Eylül 2001 sabahı çöken sadece İkiz Kuleler değil, insanlığın uluslararası, ulusal ve bireysel güvenlik alanında kurumsallaşmış pek çok temel varsayımdır.”¹ Küreselleşme ile birlikte devlet-dışı aktörlerin uluslararası güvenlik ortamını da etkiliyor olması, geleneksel varsayımları geçersiz hale getirmiştir. Bugünün savaşları genellikle, 4. Nesil Savaş olarak da isimlendirilen gayri nizami savaş niteliğindedir. Thomas Hammes, söz konusu savaş olgusunu şu şekilde tanımlamıştır:

“4.Nesil Savaş, geleneksel savaş tanımının dışındadır. Savaş hali ile barış arasında; sınırları, cephesi ve muharebe sahası belli olmayan, sivil ve asker arasındaki kesin ayırımı ortadan kaldıran çatışma ortamıdır. Devletler gibi devlet-dışı aktörlerin de taraf olarak yer alabildiği; klasik gerilla hareketinin ve terörizmin, çağdaş yöntemleriyle yenilendiği bir savaş türüdür.”²

1990’ların başında SSCB’nin çökmesi, ABD’yi uluslararası sistemin hegemon gücü olarak ortaya çıkarmıştır. İktisadi planda neo-liberalizm, felsefi

1 J. L. Gaddis, *Surprise, Security and the American Experience*, Massachusetts, Harvard University Press, 2004, s.80.

2 T. X.Hammes, *The Sling and the Stone: On War in the 21st Century*, St.Paul, MN Zenith Press, 2004, s.20.

planda ise post-modernizm ile desteklenen Yeni Muhafazakârlık (*Neo Conservatism*), 1980'lerin başından bu yana ABD'nin yönetiminde hâkim siyasal hareket olmuştur. Yeni Muhafazakârlar, 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde yaratılan ve sosyalizmin yayılmasını engellemekte işlevsel olan bütün küresel kurum, kuruluş ve örgütler ile uluslararası hukuku ABD'nin hegemonya alanını daraltıcı değerlendirmişler ve bunları zayıflatan dış politikalar uygulamayı tercih etmişlerdir. Bir diğer ifadeyle, bugün yaşanan 4. Nesil Savaş ortamının gelişmesinde ABD'nin önemli rolü olmuştur.

Uluslararası sistemin hala ana aktörleri olan ulusal devletler artık mecbur kalmadıkça doğrudan çatışma ortamına girmekten kaçınmaktadırlar. Teknolojide ve disiplinler arası iş birliğindeki gelişme neticesi, özellikle Rusya'nın Ukrayna'ya müdahale ettiği 2014 yılından bu yana, 4. Nesil Savaş konsepti çerçevesinde Birleşik Savaş'tan, Melez Savaş'a doğru bir evrim yaşanmıştır. Kendisi de evrimden geçen Melez Savaş alanında dış politikalarını ve askeri/sivil yeteneklerini dönüştürmekte başarılı olan devletlerin, küresel güç dengelerinin yeniden şekillendirilmesinde söz sahibi olmaları beklenmektedir. Gerek saldırı gerekse savunmada yaratıcılıklarını erken safhada ortaya koyarak belli bir güç çarpanını elde edebilenler, siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda köşe başlarını tutarak, rakiplerinin güçlenmesini engelleyeceklerdir. Buna bağlı olarak güç dengesi ve caydırıcılık gibi kavramlar Neo Realistlerin çizdikleri klasik kalıpların dışına çıkmaktadır. Ayrıca siyasi ve stratejik ortaklıkların türü de değişmekte; ulusal orduların sadece askeri doktrinleri değil, yapıları da köklü değişime uğramaktadır.

Uluslararası hukuk da yukarıda ana hatlarıyla özetlemeye çalıştığımız gelişmelerden payını almıştır. Michael J. Glennon'un ifadesiyle:

“Şu an uluslararası hukuk (özellikle kuvvet kullanma hukuku) bir tanesi de jure, diğeri ise de facto olmak üzere, iki sistemin paralel evreni içerisinde yaşamaktadır. De jure sistem, devletler arasında kuvvet kullanmayı düzenleyen, aldatıcı normlardan oluşan platonik bir dünyadır. De facto sistem ise, de jure sistemin reddedildiği, gerçek dünyada, kuralların düzenli şekilde ihlalinin ağırbaşlı şekilde ilan edildiği, fiili devlet uygulamalarından oluşmaktadır.”³

Diğer bir değişle uluslararası hukuk, uluslararası toplumun realitesine artık uymamaktadır. Bu gerçek en çok kuvvet Kullanma Doktrini'de görülmektedir. Devletler arasındaki güç ilişkilerine göre geliştirilmiş bulunan klasik Kuvvet Kullanma Doktrini devlet-dışı aktörleri, terörizmi ve gayri nizami savaş olgusunu

3 M. J. Glennon, Military Action Against Terrorist Under International Law: The Fog of Law: Self-Defense, Inherence and Incoherence in Article 51 of the United Nations Charter, *Harvard Journal of International Law and Public Policy*, Cilt 25, No 2, 2002, s.540-541.

dikkate almamaktadır. Günümüzde, küresel güçler başta olmak üzere, devletler ya uluslararası hukuku kendi ulusal çıkarlarına göre yorumlayarak ya da bilfiil ihlal ederek, kuvvet kullanmakta sakınca görmemektedirler. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, veto yetkisinin kullanılması nedeniyle etkisiz kalmaktadır. BM Antlaşması'nın 7.Bölümünde düzenlenmiş bulunan ortak güvenlik sistemi işletilememektedir. Böylece, klasik doktrinin yanı sıra, devletlerin keyfi uygulamalarından kaynaklanan bir örfi hukuk gelişmektedir. Uluslararası hukukun sosyal realiteye uygun hale getirilmesi ihtiyacı giderek kuvvetlenmekte ve bu bağlamda Birleşmiş Milletler (BM) gibi önemli uluslararası örgütlerin kurumsal yapıları ve kurucu anlaşmalarında köklü değişiklikler yapılması gerekmektedir. Bu makalenin amacı, küreselleşme, devlet egemenliğinin aşınması ve devlet-dışı aktörlerin uluslararası sahneye çıkması ile birlikte, uluslararası hukuk ve özellikle Kuvvet Kullanma Doktrini ile BM sisteminin nasıl dönüşüm geçirdiğinin değerlendirilmesidir. Başta küresel güçler olmak üzere, devletlerin kendi elleriyle gerçekleştirdikleri bu dönüşümün, özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra görülen, savaş yöntemlerindeki akıl almaz değişim ile birlikte evrildiği şüphe götürmez bir gerçektir. Bu bakımdan, makalenin, sadece uluslararası hukukta Kuvvet Kullanma Doktrini değil, uluslararası politikada yeni nesil savaş üzerindeki literatüre de katkı yapacağı düşünülmektedir. Çalışmada, konu 4 başlık altında değerlendirilmiştir. Birinci bölümde, devlet-dışı aktörlerin uluslararası ilişkilerde artan rolü ve bunun yeni nesil çatışmalara katkısı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde klasik Kuvvet Kullanma Doktrini'deki değişim değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde, devletlerin uluslararası terörizme karşı kuvvet kullanmalarının, klasik doktrin açısından ne ölçüde meşru olduğu incelenmiştir. Son bölümde ise, belirlemeye çalıştığımız kuramsal değişimlerin, uluslararası politikada güncelliğini koruyan IŞİD'e karşı mücadele örneği üzerinden somutlaştırılmasına gayret edilmiştir.

A. Uluslararası İlişkilerde Devlet-Dışı Aktörlerin Rolü ve Yeni Nesil Çatışmalar

1. Kuvvet Kullanan Devlet-Dışı Aktörler

Günümüzde uluslararası ilişkileri sadece devletleri ve devletlerin kurduğu uluslararası örgütleri dikkate alarak analiz etmek gittikçe zorlaşmaktadır. Ulus aşırı şirketler, bireyler, ticari amaç gütmeyen hükümet dışı örgütler ve dernekler, devlet merkezli uluslararası ilişkiler analizlerini arkaik hale getirmiştir. Uluslararası politikanın yanı sıra, devlet-dışı aktörler arasındaki ulus-ötesi ilişkiler de, devletlerin dış ilişkilerinde önemli bir paya sahip olmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki devrim, küresel piyasaları birbirine yaklaştırmış ve bunların rolünü artırmıştır. Bugün toplam sanayi üretiminin yarıya yakını çok uluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Şirketler, maliyetleri düşürebilmek için,

dıştan kaynak kullanımı (*outsourcing*) modeli sayesinde, küresel ağlara dayanan üretim tarzına yönelmiştir. Bu şirketlerin üretim yerlerine ilişkin kararların, devletlerin ekonomileri ve politikaları üzerinde güçlü bir etkisi bulunmaktadır. Öte yanda, ekonomik yaptırımlar ve ambargolar uluslararası politikada kilit araçlar haline gelmiştir. Sistemdeki önde gelen aktörler için jeoekonomi, jeopolitiğin yanında yeni bir rekabet alanı olarak hesaplamalara girmiştir. Ayrıca, ulus ötesi temasların sayısındaki büyük artışın yanı sıra, bunların uluslararası politika üzerindeki etkisinde de değişim olmuştur. Devlet-dışı kuruluşlar ve ağları, sınırlara bakmaksızın devletlerin karar mekanizmalarına nüfuz etmede oldukça etkindir. Pek çok devlette karar vericiler bu tür örgütlere angaje olduklarından, bunlar hükümetlerin ve medyanın dikkatini, tercih ettikleri konulara çekmekte oldukça başarılıdır. ABD gibi sert gücü büyük devletlerin bile, sahneyi bu yeni aktörlerle paylaştıkları ve onları kontrol etmekte sıkıntı çektikleri görülmektedir.

Küresel ağlardaki katılımcıların sayısındaki ve çeşitliliğindeki büyük artışı “çoğullaşma” olarak tabir etmek doğru olacaktır. Çoğullaşma, küçülen dünyada politika üretmenin zorluklarını ve buna bağlı olarak yaygın bir belirsizliği de beraberinde getirmiştir. Bugün dünyada pek çok devlet-dışı kuruluş eğitim, sağlık, güvenlik gibi geleneksel kamusal hizmetlerin dışında kalan iklim değişikliği, çevre kirliliği gibi birden çok devleti ilgilendiren meselelerde ‘küresel bir vicdan’ı temsil ettiği iddiasındadır. Demokratik yollarla seçilmiş olmadıkları halde, bazen, politikaları değiştirmek için hükümetlere ya da önde gelen iş insanlarına baskı yaparak; mevcut politikalar üzerinde kamuoyunun algısını değiştirerek, yeni normlar geliştirilmesine sebep olmaktadır. Güç kaynakları bakımından, bu yeni baskı grupları sert olmasa bile, önemli ölçüde yumuşak güce sahiptirler.

Devlet-dışı aktörlerin (DDA), üzerinde mutabakata varılmış bir tanımı bulunmamaktadır. Josselin ve Wallace’a göre,

“DDA’lar sivil toplumdan, piyasa ekonomisinden veya devletin yönlendirilmesi dışında saiklerden kaynaklanan; tamamen ya da kısmen merkezi hükümetin mali desteği ve kontrolünden bağımsız olan; bir veya birkaç devlet ya da uluslararası örgüt içerisinde belli bir siyasi hedefe ulaşabilmek için çalışan kuruluşlardır.”⁴

Bu tanımın yetersiz olduğu aşikârdır. Öte yanda, tüm uluslar ötesi aktörler ulvi bir hedefe yönelmiş değildir. Bir kısım DDA’lar, devlete karşı ya da devletin/devletlerin yönlendirmesiyle, başka devlet/devletlere karşı siyasi hedeflerine ulaşabilmek için şiddete başvurmaktadır. Williams, şiddete başvuran DDA’ları altı kategoride değerlendirmektedir: Kriminal örgütler, asiler, milis

4 Daphné Josselin ve William Wallace, “Non-State Actors in World Politics: A Framework”, içinde *Non-State Actors in World Politics*, edit. Daphné Josselin ve William Wallace, (London: Palgrave Macmillan), 2001, s. 3-4.

kuvvetleri, savaş lordları, paramiliter kuvvetler ve terör örgütleri.⁵ Bu çalışmada, soğuk savaş sonrası uluslararası ilişkileri ve uluslararası hukuku derinden etkilemesi göz önüne alınarak, terör örgütleri ve terörizm üzerinde durulmuştur.

2. Terörizmi Tanımlama Sorunu ve Terörizmin Türleri

Terörizm, günümüzde, sadece devletlerin değil, genel olarak uluslararası toplumun da barış ve istikrarını bozan en önemli güvenlik sorunudur. Küresel ölçekte yıkıcı sonuçlar doğuran uluslararası terörizm, tüm insanlığı tehdit eder hale gelmiştir. Terörizmin genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Bu husus, uluslararası toplumun terörizmle mücadelesinde çok büyük zafiyet yaratmaktadır. Genel ve kapsamlı bir tanımın olmaması, bir devletin teröristinin başka devlet tarafından ulusal kurtuluş savaşçısı olarak görülmesine yol açmaktadır. Böylece, terörizme karşı uluslararası iş birliği yapılması ve barışçıl çözüm yollarının uygulanması zorlaşmaktadır. Bir yanda devletler arasında sistemsel, ideolojik ve çıkar farklılıkları, diğer yanda uluslararası terörizmin devletlere, doğrudan çatışma eşiğine varmadan mücadele imkanını vermesi, terörün genel ve kapsamlı bir tanımının yapılmasını imkânsız hale getirmiştir. Sorun self-determinasyon hakkı ve ulusal kurtuluş hareketleri noktasında derinleşmektedir. Zira, terör ile ulusal kurtuluş mücadelesi arasında ayırım siyasi tercihe göre değişmektedir. Halbuki self-determinasyon hakkı ilke olarak sömürge yönetimi altında bulunan halklara tanınmış bir haktır.⁶ Self-determinasyon hakkının tanınmış olması, terörü, bir mücadele yöntemi olarak haklı kılmamaktadır. Uluslararası kurtuluş hareketleri, mücadelelerini, uluslararası hukuka uygun biçimde yürütmelidirler.

Terörizmin türleri üzerinde doktrinde pek çok çalışma yapılmış olmasına karşın mutabakata varılmış bir sınıflandırmadan bahsetmek mümkün değildir. Taşdemir, terörizmi ülke-içi terörizm, devlet terörizmi, uluslar ötesi terörizm ve uluslararası terörizm olarak dört kategoride incelemektedir.⁷ Ülke-içi terörizm, tek bir devlet içinde, hiçbir yabancı unsur, ilişki ya da katılımın olmadığı sistematik şiddettir. Devlet terörizmi ise, yine tek bir devlet içerisinde, söz konusu devletin vatandaşlarına karşı uyguladığı yaygın ve sistematik şiddet politikasıdır. Soykırım, insanlığa karşı suç ve hatta sistematik işkence, bu tür terörizmin örnekleri olarak nitelendirilebilir. Çalışmamızın konu alanına giren terör türü ise, uluslar ötesi

5 Phil Williams, *Violent Non-State Actors and National and International Security*, International Relations and Security Network (ETH Zurich report), 2008, s.9

6 Akif Kütükçü, *Uluslararası Hukukta Self-Determinasyon Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri*, <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr> s.267.

7 Fatma Taşdemir, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,, 2005, <https://www.dspace.ankara.edu.tr> s. 37-50.

terörizm ve uluslararası terörizmdir. Uluslar ötesi terörizm, sadece devlet-dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen terör eylemleridir. Burada devletlerin müdahalesi bulunmamaktadır. Uluslararası terörizm ise, bir ya da daha fazla devletin desteği, himayesi veya kontrolü altında devlet-dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen terör eylemlerini tanımlamaktadır.⁸ Özellikle 1980'lerden sonra, uluslar ötesi terörizmin uluslararası terörizme evirildiği müşahade edilmektedir.

Uluslararası terörizm, savaş hukukunun (*jus ad bellum*) normları dışında kalan şiddet eylemleridir. Günümüzde gerilla savaşı ile terörizm çoğu kez iç içe geçmiş durumdadır. Bu ikisi arasındaki en önemli fark gerilla savaşında fiilin neticeye yönelik; terörizmde ise sembolik olmasıdır. Gerilla savaşçısı genelde askeri unsurları hedef alır ve bir coğrafi bölgeyi ele geçirmeye çalışırken; teröristlerin amacı, şiddeti sivillere ve sivil hedeflere de yönelterek korku yaymaktır. Devletlerin terör eylemlerine karışmaları, diğer devletlere, teröristlere olduğu kadar bunlarla iş birliği yapan devletlere karşı da kuvvet kullanmalarına meşru zemin hazırlayabilecektir. Dolayısıyla, her ne kadar zor olsa da, devletlerin uluslararası terörizme karışma düzeylerini belirlemek, mağdur devletlerin alacakları tedbirlerin meşruluğu açısından önem taşımaktadır.

3. Devletlerin Uluslararası Terörizme Karışma Yöntemleri

Taşdemir, devletlerin uluslararası terörizme karışma yöntemlerini, “devlet himayesi, devlet desteği, devlet toleransı ve devlet yetersizliği” olarak dört kategoride ele almıştır.⁹ Devlet himayesinin, gizli devlet terörizmi ve devlet himayeli terörizm olarak iki şekilde yapıldığı müşahade edilmektedir. Gizli devlet terörizminde, bir devletin resmi unsurları terörist faaliyetlere doğrudan, fakat açık olmayan biçimde katılmaktadırlar. Terörizmi himayede, devlet, resmi unsurlarını doğrudan alana koymadan, terör eylemlerinin aktif planlamasını gerçekleştirmekte, yönlendirmekte ve kontrol etmektedir. Devlet destekli uluslararası terörizmde ise, bir devlet terörist unsurlar üzerinde fiili kontrole sahip bulunmadan, sadece bu örgütlere terörist eylemleri gerçekleştirmek için gerekli somut ve soyut araçları temin etmektedir. Devletin desteği, ideolojik, mali, askeri ve operasyonel olabilir.

Devlet toleransı durumunda, bir devlet, ülkesinde mevcut terör örgütlerini aktif bir şekilde desteklememekle beraber bunlara engel olmamakta; terör örgütlerini ülke dışına çıkarmak için bir gayret göstermemekte ve bunların faaliyetlerinin sona erdirilmesine yönelik talepleri geri çevirmektedir. Devletin yetersizliği durumunda ise, bir devlet, ülkesinde teröristlerin bulunduğu farkındadır ve bundan rahatsızdır. Ancak, ya ülke içi siyasi koşulların elverişli

8 *Ibid.*, s. 49.

9 *Ibid.*, s. 50-64.

olmaması ya da silahlı kuvvetlerinin konvansiyonel olmayan faaliyetlere karşı etkisiz olması gibi nedenlerle teröristlere karşı etkin önlemler alamamaktadır. Hangi devletlerin uluslararası terörizme ne şekilde ve ölçüde karıştıklarını belirleyen, uluslararası düzeyde kabul edilmiş kriterler mevcut değildir. Bunun neticesi, terörizm siyasi kalıplar içerisinde kendisine hayat alanı bulabilmekte ve devletler genellikle iş birliği yerine bireysel politikalar izlemeyi tercih etmektedirler.

4. 4. Nesil Savaş

Devlet himayesinde ya da devlet destekli uluslararası terörizm, yeni nesil savaşın çok önemli özelliği ve yeni yüzü olarak karşımıza çıkmıştır. Böylece, bu yeni nesil savaş tarzı sadece terör ile karşı karşıya kalmış devletlere değil, uluslararası barış ve güvenliğe de yönelik bir tehdit haline gelmiştir. 4. Nesil Savaş'ta siyasi hedeflerin elde edilmesi için devlet-dışı aktörler yoğun biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

4. Nesil Savaş, Amerikalı Albay W.S Lind ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş bir kavramdır. Lind, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin Soğuk Savaş koşullarında, iki süper güç arasında dehşet dengesinin kurulmasından sonra başvurulan bütün gayri nizami harp türlerini bu kategoride toplamıştır¹⁰. 11 Eylül 2001 günü ABD'nin siyasi ve ekonomik karar merkezlerine yönelik terör saldırılarından sonra ise, 4. Nesil Savaş, klasik bir gayri nizami harp türünün ötesine geçen biçimde karmaşık boyutlar kazanmış ve fark edilmesi zor olan Melez Savaş'a doğru evrim geçirmiştir. Artık savaşta düşman merkezli anlayıştan halk merkezli anlayışa geçilmiştir. Bir diğer ifadeyle, asker-sivil ayrımı olmayan melez mücadele stratejileri uygulanmaya başlanmıştır. Cephe kavramı ortadan kalkmış ve hayatımızın her alanı, fark edilmesi kolay olmayan bir mücadelenin cephesi haline gelmiştir.

4.Nesil savaşta, şiddetin olmaması anlamında barış dönemi; siyasi veya askeri gelişmelerin tetiklediği kriz dönemi ve krizlerin silahlı kuvvetler kullanılarak çözülmeye çalışılması olarak savaş dönemi olmak üzere birbirinden ayırabileceğimiz üç dönem iç içe geçmiştir. Barış ve savaş dönemleri iyice belirsizleşmiştir. Halk merkezli strateji ön plana çıkmıştır. Fetih anlayışı terk edilmiş, halkın beyni ve kalbini kazanabilecek “barış adamları”dan harekât bölgesinde yararlanılmaya başlanmıştır. Psikolojik algı operasyonlarının önemi artmış, askerî harekât alanında ise sıklıkla merkez, süratli intikal edebilen ve hafif

10 William S. Lind vd., “The Changing Face of War: Into the Fourth Generation”, *Marine Corps Gazette*, 7 (10), Ekim 1989, s. 22-26.

silahlarla donatılmış tugay seviyesindeki birliklere kaymıştır.¹¹ Savaş olgusunun giderek sivilleştiği söz konusu yeni ortamda, beliren tehditlere karşı daha etkin mücadele için birçok devlet, ordularını yapısal reformdan geçirmek zorunda kalmıştır. Bu çerçevede, ABD'nin özellikle 2006 yılından bu yana yeteneklerini 4. Nesil Savaş'a göre geliştirmeye çalıştığı, ulusal savunma stratejisi belgelerinden anlaşılmaktadır¹² Uluslararası politikada ve özellikle savaş ortamında gözlemlenen bu değişim, doğal olarak uluslararası hukukta da etkisini göstermiştir. Hukukun, sosyal realite, etik ve normların uyumu üzerinde kurulu bulunduğunu düşünecek olursak, uluslararası hukukun 2. Dünya Savaşı sonunda geliştirilmiş normlarının bugünün savaşının gerçeklerine uymadığını söyleyebiliriz.

B. Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Liberalizmden Yeni Realizme

Uluslararası hukukta Kuvvet Kullanma Doktrini, tarihsel süreç içerisinde, savaşların insani sonuçlarının ağırlaşması ile beraber realizmden liberalizme doğru evrilmiştir. Günümüzde ise, adım adım realizme geri dönüldüğü müşahede edilmektedir. Orta Çağın imparatorlukları için geçerli olan *hakkı savaş (bellum justum)* ve *haksız savaş (bellum in justum)* arasındaki ayrım, 1648 Vestfalya Barış Antlaşması sonrası ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla beraber etkisini yitirmiştir. Artık savaş; kendileri üzerinde bir nihai otorite olmamasının bir sonucu olarak egemenliğe sahip siyasal birimlerin istedikleri zaman başvurabildikleri bir doğal hak olarak görülmeye başlanmıştır. Devletlere, kuvvete başvurmada kendilerine en geniş hareket alanını yaratmak için *Kendini Koruma (self-preservation)* ve *Kendine Yardım (self-help)* kavramları ortaya çıkmıştır.

Kendini koruma, bir devletin yaşamsal çıkarlarının tehdit altında olduğu durumda kuvvet kullanma yoluna başvurulabileceğini savunan bir doktrindir. Bu gerekçe, meşru müdafaa dışında birçok farklı durumda öne sürülmüştür. Bunlardan en geniş yorumu, bir devletin, diğer devlete yönelmiş tehditte bir kusuru veya sorumluluğu olmasa bile, ikinci devletin gereklilik ileri sürerek kuvvet kullanılabileceğidir. Kendini koruma öğretisi içinde günümüzde karşılaşılan en dikkat çekici uygulama izleme hakkıdır. Esasen izleme hakkı, deniz hukukunda tanınmış bir hak olup, karada bazı koşullara uyulması şartıyla yararlanılabilmektedir. Ülkesinde suç işlenen bir devlet, bu suçu işleyenleri kendi sınırları ötesinde de takip etme hakkına sahiptir. Ancak karada, sınır-ötesinde

11 Metin Gürcan, Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar, Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş ve Çatışma Çözümleri, İstanbul, *Bilgesam Yayınları*, 2012, s. 70-129.

12 US national security strategy, march 2006, <https://www.whitehouse.archives.gov>
US national security strategy, may 2010, <https://www.whitehouse.archives.gov>
US national security strategy, february 2015, <https://www.whitehouse.archives.gov>
US national security strategy, december 2017, <https://www.whitehouse.archives.gov>

takibin yapılabilmesi için, izlemenin gerçekleşeceği devletin açık onayının alınması gerekmektedir. Ayrıca, takip, suçun işlenmesinin hemen akabinde bir kamu otoritesi tarafından başlatılmalıdır.¹³

Kendine yardım doktrini de kendini koruma gibi, bir devletin hak ve çıkarlarının zarar göreceğini algıladığı anlarda, o devlete kuvvete başvurma hakkını tanımaktadır. Hak ve çıkarların tehlikede olup olmadığı durumu keyfidir ve ilgili devletin makamları karar vermektedir. Kendine yardım, kendini koruma amaçlı kuvvet kullanma yollarını da kapsamaktadır. Genelde, kendine yardım yollarına, diğer devletin belli bir konuda davranışını değiştirmesi için baskı yapmak amacıyla başvurulabilir. Kendine yardım ile meşru müdafaaı birbirinden ayırmak ve kendine yardımı sadece *Zararla Karşılık* ve *Karışma* durumları için kullanmak bugün zorunludur¹⁴.

Birinci Dünya Savaşından sonra, Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla beraber, kuvvet kullanmada realizmin yerini liberalizme, yani uluslararası iş birliğine öncelik veren yaklaşımlara bırakmış olduğu görülmektedir. Milletler Cemiyeti Misakı, cemiyet üyesi devletlere uyumsuzlukları barışçıl yollarla çözme ve bu yollar tüketilinceye kadar savaşa başvurmama konusunda yükümlülükler getirmiştir. Savaş bir bütün olarak yasaklanmamış, sadece meşru ve meşru olmayan savaş arasındaki ayrım ortaya konulmuştur. Müteakip dönemde, ABD Dışişleri Bakanı Kellogg ile Fransa Dışişleri Bakanı Briand arasında, 27 Ağustos 1928 tarihinde Paris'te imzalanan ve bilahare 63 devletin katıldığı pakt, savaşın yasaklanmasında örf ve âdet hukukunun oluşmasında önemli role sahiptir. Ancak, Paris Pakti, Milletler Cemiyeti Misakı'ı ihlal eden devletlere karşı nasıl ve hangi yollarla zorlama tedbirleri alınacağını öngörmemiş; meşru müdafaa hakkının parametrelerini de açıkça düzenlememiştir¹⁵. Bununla beraber Pakt, BM Anlaşması'nın 2/4. maddesinde, kuvvet kullanmanın yasaklanmasının yolunu açmıştır.

1. Geleneksel Doktrin

İkinci Dünya Savaşından sonra kuvvet kullanma konusundaki esas norm, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2/4. maddesinde kayıtlı olan kuvvet kullanma yasağıdır. Uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılmasını ve hatta kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasını yasaklayan söz konusu hüküm şu şekildedir:

13 Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, (Ankara: Mülkiyeliler Vakfı Yayınları), 1998, s. 85-89.

14 *Ibid.*, s. 90.

15 Erdem Denk, *Uluslararası Örgütler Hukuku: Birleşmiş Milletler Sistemi*, (Ankara: Siyasal Kitabevi), 2015, s. 106-110.

“Teşkilatın üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletler’in amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir surette tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.”¹⁶

BM Anlaşması 2/4 maddede yer alan kuvvet kullanma yasağı, uluslararası örf ve âdet hukukunun bütünüleyici bir parçası olmuştur. Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK), Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşme tasarısına getirdiği 1966 tarihli şerhinde, söz konusu yasağı uluslararası hukukun bir buyruk kuralı (*jus cogens*) olarak tanımlamıştır. Uluslararası Adalet Divanı (UAD) da 1986 Nikaragua Davası’da bu tanımlamayı teyit etmiştir.¹⁷

Kuvvet kullanma yasağına dört tane istisna getirilmiştir.¹⁸ Günümüzde en önemli istisna, Antlaşma’nın 51. maddesinde düzenlenen meşru müdafaa hakkıdır. 51. maddenin hükmü şöyledir:

“Bu antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru müdafaa hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi’ne bildirilir ve Konsey’in işbu antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.”¹⁹

Meşru müdafaa hakkına başvurulabilmesi için ana koşul, hedef devletin bir “saldırı”ya değil, “silahlı bir saldırı”ya hedef olmasıdır. Geleneksel doktrinde önleyici meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanılması kabul edilmemektedir. Silahlı saldırının fiilen vuku bulması gerekmektedir. Bununla beraber silahlı saldırının tanımı yapılmamıştır. Saldırı ve silahlı saldırı kavramlarının bir olup olmadıkları; farklılarsa, aralarındaki farkın ne olduğu doktrinde tartışmalıdır²⁰. Esasen hukuksal açıdan her iki kavramın anlamı farklı olup, pratikte farklı sonuçlar doğurmaktadırlar.

Terörizme karşı kuvvet kullanılmasının meşru görülebilmesi için öncelikle terörist eylemin ve/veya terörist saldırılara yol açan devlet desteğinin 51. madde

16 Charter of the United Nations, <https://treaties.un.org>

17 Report of the International Law Commission, 18th session, 1966 Yearbook of I.L.C., erişim linki: https://legal.un.org/docs/?path=../ilc/documentation/english/reports/a_cn4_191.pdf&lang=EFSRC, erişim tarihi: 22.11.2021, s. 24.

18 Bak. Keskin, *op. cit.*, s. 41-63.

19 Charter of the United Nations, <https://treaties.un.org>

20 Keskin, *op. cit.*, s.45-46.

bağlamında silahlı bir saldırı olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, teröristlere karşı gerçekleştirilecek askeri bir harekâtın meşru değerlendirilebilmesi için, terörist eylemin ve/veya terörist saldırılara yol açan devlet desteğinin silahlı saldırı boyutunda olması zorunludur. Ancak, silahlı saldırı kavramının tanımının yapılamamış olması nedeniyle, hangi koşullarda devlet himayeli ve/veya destekli terörizmin silahlı saldırı veya dolaylı silahlı saldırı boyutuna ulaşacağı açık değildir. Bununla birlikte, bazı BM Genel Kurul kararları bu alanda ipucu vermektedir. En önemli olanı 14 Aralık 1974 tarih ve A/3314 (XXIX) sayılı “Saldırının Tanımı” kararıdır. Kararın 3. maddesinde saldırının yedi türü sayılmıştır. Bunlardan ilk beş tanesi doğrudan kuvvet kullanmayla ilgilidir. (f) ve (g) paragraflarında yer alan son iki saldırı türü ise, dolaylı saldırı örneklerini sağlamaktadır. 3/f’de

“Ülkesini başka bir devletin kullanımına açan bir devletin, o devlet tarafından, ülkesinin, üçüncü bir devlete karşı saldırı amacıyla yararlanılmasına izin vermesini”; 3/g’de ise, “Bir devlet tarafından veya bir devlet adına, diğer bir devlete karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet eylemlerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılması ...”

dolaylı saldırı olarak tanımlanmaktadır²¹.

Saldırının Tanımı Kararı’nın 3/g maddesi bağlamında, sadece devlet destekli terörizmin bir ‘saldırı’ teşkil edebileceği, devlet-dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen ulus-ötesi terörist eylemlerin ise ‘saldırı’ olarak sayılmadığı ortaya çıkmaktadır. Devlet-dışı aktörler, geleneksel doktrinde uluslararası hukukun süjesi olmadıkları cihetle, BM sistemi içerisinde dikkate alınmamışlardır. Bununla beraber, Saldırının Tanımı Kararı’nın 4.maddesinde, anılan metinde sayılan fiillerin sınırlayıcı olmadığı belirtilmiş bulunması ve Güvenlik Konseyi’ne, BM Antlaşması hükümlerine göre, saldırı olarak nitelenebilecek başka fiilleri de tespit etme yetkisinin tanınmış olması, belirtilen kategoriler içine girmeyen herhangi bir fiilin de saldırı olarak dikkate alınabileceğini göstermektedir. Ancak, mevcut siyasi koşullarda Güvenlik Konseyi’nin bu yola gitmesi ihtimalinin zayıf olduğu değerlendirilmektedir.

Uluslararası Adalet Divanı (UAD), Nikaragua’ya Karşı Askeri Faaliyetler Davası’da (Nicaragua v. United States of America) saldırının tanımı kararının 3/g maddesini yorumlamıştır. Divan’a göre, silahlı saldırı sadece düzenli silahlı kuvvetlerle yürütülen sınır ötesi harekâtı değil, bunun yanında “*bir devletin aleyhinde düzenli güçlerin tesir edebileceği ağırlıkta silahlı hareket gerçekleştiren silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin başka bir devlet tarafından veya onun*

21 UN GA Resolution 3314 (XXIX)-Definition of Aggression, <https://documents-dds-ny.un.org>

*adına gönderilmesini veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılmış olunmasını” da kapsamaktadır.*²²

Böylece Divan, getirdiği iki önemli kriter (düzenli güçlerin tesir edebileceği ağırlıkta olma ve başka bir devlet tarafından veya onun adına gönderilme) ile silahlı saldırı kavramının, terör eylemlerinin planlanması, uzaktan yönlendirilmesi ya da teröristlere silah, mühimmat ve başka tür destekler sağlanmasını kapsadığı yolundaki görüşleri kabul etmemiştir. Kuvvet kullanma, kuvvet kullanma tehdidi veya diğer devletlerin iç ya da dış işlerine müdahale şeklinde kabul edilebilir olmasına rağmen, bu tür fiillerin bir silahlı saldırı eşiğine varmadığı kanaatini sergilemiştir.

Her hukuk sistemi kendisini doğuran yapıyı korumaya çalışır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ulus-devlet sistemin korunması ön plana çıkarılmıştır. 51. maddeyi hazırlayanlar sadece devletler tarafından gerçekleştirilebilecek silahlı saldırıları dikkate almıştır. Sistem, devletlerin egemen eşitliği ve iç işlerine karışmama esasları üzerinde kurulmuştur. Gelenekselciler, bu nedenle devletlerin egemenliğini geniş, meşru müdafaa hakkını ise dar yorumlamışlar; uluslararası barış ve güvenliğin bozulması halinde BM Antlaşması'nın 7. Bölümünde tarif edilen ortak güvenlik sisteminin işletilmesini ön plana çıkarmışlardır. Esasen, ortak güvenlik sistemi uluslararası terörizmle mücadelede etkin bir mekanizma sağlamaktadır. Nitekim, Güvenlik Konseyi, birçok kez devlet himayesindeki ve devlet destekli terörizmi 39. madde çerçevesinde uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak nitelendirmiştir. Birçok olayda Konsey, şüpheli teröristlerin iadesini veya terörizme devlet desteğinin sona erdirilmesini sağlamak için 41. madde çerçevesinde bazı üye devletlere karşı ekonomik ve diplomatik yaptırım yetkilerini kullanmıştır. Ancak, Güvenlik Konseyi, terörizmden kaynaklanan tehditleri ortadan kaldırmak için hiçbir zaman ortak güvenlik sistemi çerçevesinde kuvvet kullanmamış ya da üye devletlere, kendi adına kuvvet kullanılması için yetki vermemiştir.

2. Geleneksel Doktrini Yumuşatma Girişimleri

Kuvvet kullanma yasağının kapsamını daraltmak, meşru müdafanın kapsamını genişletmek için doktrinde iki girişim dikkati çekmektedir: İlk girişimdeki bazı yazarlar, 2/4. maddenin “...bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasal bağımsızlığına karşı...” ve “...Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmaz herhangi bir surette...” tehdide ve kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınacaklardır şeklindeki iki niteliksel kaydını ters yorumlayarak, bir devletin

²² International Court of Justice (I.C.J.) Reports 1986, erişim linki: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>, erişim tarihi: 22.11.2021. s. 103, paragraf 195.

toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına karşı olmayan, ayrıca BM'nin amaçları ile bağdaşan kuvvet kullanma hallerini meşrulaştırmışlardır.²³ Bu yaklaşım özellikle terörle mücadele alanında işlevsel olmaktadır. Zira terörizme karşı kuvvet kullanmak, bir devletin ülkesini işgalden ve hükümeti devirmekten ziyade, o devletten kaynaklanan terörü sona erdirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, uluslararası terörizm, resmi olarak BM Genel Kurulu tarafından birçok olayda kınanmıştır. Güvenlik Konseyi ise, terörizmi uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak tanımlamıştır. Konsey, üye devletlere, bu tehdide karşı 'tüm araçlarla' mücadele etme çağrısında bulunmuştur. Dolayısıyla, terörizme karşı kuvvet kullanmak BM'in amaçlarına da aykırılık teşkil etmemektedir. Meşru müdafaa hakkı çerçevesinde, terörizme karşı kuvvet kullanıldığı durumlarda meşru müdafaa hakkının meşruiyet zeminini aranması zorunlu değildir. Bunun yanı sıra, terörizme karşı zararlar karşılık çerçevesinde kuvvet kullanılmasının da meşrulaştırılmasına gerek görülmemektedir.²⁴

Diğer girişimdeki bazı yazarlar ise, silahlı saldırının tanımının yapılmamış olduğundan hareketle saldırı ve silahlı saldırıyı özleştirmekte ve meşru müdafaa hakkının sınırlarını uluslararası ve uluslar ötesi terörizmin her türüne karşı mücadeleyi kapsayacak şekilde genişletmektedir. Birleşmiş Milletler sistemini bütünüyle devreden çıkaran bu yaklaşım Reagan Doktrini'nin de temelini oluşturmuştur.²⁵

3. Yeni Doktrinler

1980'lerden itibaren bir buyruk kural haline gelmiş bulunan kuvvet kullanma yasağına karşı, ABD'den kaynaklanan yeni doktrinlerle BM sisteminin devreden çıkarıldığı, meşru müdafaa hakkının sınırlarının alabildiğince genişletildiği ya da "insani müdahale" gibi uluslararası hukukta yeri olmayan devlet uygulamaları neticesi bir örfi hukukun geliştirilmesine çalışıldığı görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemin kendine yardım (*self-help*) ve kendini koruma (*self-preservation*) doktrinlerine geri dönülmüştür. 1980'lerin başlarında ABD'de Ronald Reagan ve Birleşik Krallık'ta fikirdaşı Margaret Thatcher tarafından Yeni Muhafazakâr politikaların her alanda uygulanmaya başladığı dikkate alındığında, Kuvvet Kullanma Doktrini'de liberalizmden,

23 Julius Stone, *Legal Controls of International Conflict*, (London: Stevens and Sons), 1954, s. 235; Başeren, Sertaç, *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi), 2003, s. 56.

24 Keskin, *op. cit.*, s. 98.

25 David J. Scheffer, "Introduction: The Great Debate of the 1980s", içinde *Right v. Might, The International Law and the Use of Force*, edit. Louis Henkin vd., (New York: Council on Foreign Relations), 1989, s. 2.

realizme geri dönülmesinin; neo-realist yeni doktrinler geliştirilmesinin gerisinde Yeni Muhafazakârlığın bulunduğu ileri sürülebilir.

a. Demokrasilerin Korunması ve Terörle Mücadele İçin Kuvvet Kullanılması Yolunun Açılması: Reagan Doktrini

1980lerin başında, ABD uluslararası ilişkilerde yerleşik hukuk normlarını ihlal etmeden diğer devletlerde demokratik rejimlerin iktidara gelmesini sağlayabilmek ve terörizmle mücadele edilebilmek için yeni yollar arayışına girmiştir. Grenada, Lübnan ve Nikaragua müdahalelerinden sonra, 1984 yılında bu alanda tartışmalar yoğunlaşmıştır. ABD'nin BM Nezdinde Daimî Temsilcisi Jeane J. Kirkpatrick, 12 Nisan 1984'te, Vaşington D.C.'de, Amerikan Uluslararası Hukuk Derneği'nin yıllık toplantısında yaptığı konuşmada, hukuk hakimiyetinin evrensel olması gerektiğini, Orta Amerika, Orta Doğu, Asya ve Afrika'da ulusal kurtuluş mücadelesi yürütenlerin hukuka uymaya önem vermediklerini, bu durumda hukukun hakimiyetinden söz edilemeyeceğini ve ABD'nin yükümlülüklerine tek taraflı biçimde bağlı olmaya tahammül edemeyeceğini vurgulamıştır.²⁶ Kirkpatrick söz konusu ifadeleriyle, Reagan Doktrini'nin temel ilkelerini ortaya koymuştur. Böylece, deniz ötesi topraklarda demokrasilerin korunmasında ya da terörle mücadelede kuvvet kullanma yasağının yumuşatılmasının yolu açılmıştır.

b. Savaş Konsepti ile Birlikte Kuvvet Kullanma Doktrini'de Köklü Değişikliklerin Çıkış Noktası: 11 Eylül 2001 Saldırıları

11 Eylül saldırıları hem devletlerin terörizmle mücadele çabaları hem de uluslararası hukukta meşru müdafaa ve kuvvet kullanma tartışmaları çerçevesinde önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. 11 Eylül saldırıları, fetihler yaparak ülkesel sınırları genişletmek ya da ekonomik kazanç elde etmek için yapılan savaş dönemini sona erdirmiştir. Bunun yerine devlet-dışı örgütlenmiş grupların terörist faaliyetlerinden kaynaklanan “uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditleri” önlemek, teröristleri adalet önüne getirmek ve bunları barındıran devletleri cezalandırmak amacıyla yeni bir mücadele dönemine geçilmiştir.

ABD Başkanı George W. Bush saldırılardan dört gün sonra, 15 Eylül 2001 günü yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında ülkesinin teröre karşı savaşa girmiş bulunduğunu açıklamıştır. ABD, 11 Eylül terörist saldırılarını, bir ‘silahlı saldırı’ olarak nitelendirmiş ve meşru müdafaa hakkının doğduğunu öne sürmüştür. İkinci olarak, El Kaide tarafından gerçekleştirilen “silahlı saldırıların” Taliban rejimine atfedilmesi gerektiği, zira Taliban'ın, Afganistan ülkesini El Kaide'nin

26 Başeren, *op. cit.*, s. 2.

kullanımına açmış olduğunu vurgulamıştır.²⁷ ABD, Kuzey İttifakı'ı Afganistan'ın meşru hükümeti olarak tanımadığı cihetle, Kuzey İttifakı'nın müdahale davetini dikkate almamıştır. ABD'nin, 11 Eylül sonrası dönemde “insani müdahale” doktrinine dayanma noktasında ise, daima temkinli bir tutum izlediği görülmüştür.

ABD'nin, 20 Mart 2002 günü başlattığı “Irak'ı Özgürleştirme Harekâtı”ın hukuki zemini ise doktrinde tartışmalıdır. Bazı Amerikalı yazarlar, Güvenlik Konseyi'nin 29 Kasım 1990 tarih ve 678 sayılı kararıyla verilen ve 3 Nisan 1991 tarih ve 687 sayılı kararıyla askıya alınan müdahale yetkisinin yeniden kullanılması argümanını öne sürerken; çoğu yazar söz konusu harekâtı Bush Doktrini'nin öngördüğü “Önleyici Savaş Doktrini”in İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ilk uygulaması olarak değerlendirmiştir.²⁸

11 Eylül 2001 saldırıları bağlamında BM Güvenlik Konseyi'nin kabul ettiği 1368 ve 1373 sayılı kararlara da kısaca değinilmesinde yarar görülmektedir. Zira, söz konusu iki karar, teröre karşı mücadelede, müteakip dönemde referans alınan temel metinler olmuşlardır. 1368 sayılı karar, saldırıların gerçekleşmesinden bir gün sonra, 12 Eylül; 1373 sayılı karar ise, ABD'nin Afganistan'a müdahalesi öncesi, 28 Eylül 2001 günü kabul edilmiştir. Her iki kararda da uluslararası terörizmin, uluslararası barış ve güvenliğe karşı bir tehdit olduğu ve devletlerin meşru müdafaa yoluna tek başlarına ya da ortak biçimde gitmeye doğal hakları bulunduğu vurgulanmıştır. Konsey, 1368 sayılı kararında, üye devletlere 11 Eylül saldırılarını himaye eden, planlayan ve gerçekleştirenleri adalet önüne çıkarmaya çağırmıştır. Bu bağlamda, söz konusu terör saldırılarına karşılık vermek için her türlü adımı atmaya hazır olduğunu vurgulamıştır.²⁹ BM Antlaşması'nın 7. Bölümü çerçevesinde alınan 1373 sayılı kararda ise, ortak güvenlik sisteminin işletilmesinden uzak kalınmıştır. Çünkü, ABD işi BM'ye bırakmaktansa kendi eline almayı tercih etmiştir. 1373 sayılı kararın en somut sonucu, üye devletlerin belli aralıklarla teröre karşı mücadelede ilerleme raporlarını verdikleri “1373 Komitesi”in kurulması olmuştur.³⁰

27 Taşdemir, *op. cit.*, s.168.

28 Mehmet Akif Okur, Uluslararası Hukuk ve Irak Savaşı'nın Meşruiyeti, *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt. X, Sayı. 2, Güz 2008, s. 9-27.

29 UN Security Council Resolution 1368(2001), 12 September 2001, S/RES/1368(2001), <https://documents-dds-ny.un.org>

30 UN Security Council Resolution 1373(2001), 28 September 2001, S/RES/1373(2001), <https://documents-dds-ny.un.org>

c. Meşru Müdafaa Hakkı'nın Kapsamının Genişletilmesi: Bush Doktrini ve Önleyici Meşru Müdafaa

Afganistan'ın işgali ve Taliban'ın iktidardan düşmesinden sonra ABD'nin konvansiyonel dış politika çizgisine dönmesi bir yana, yeni müdahalelere hazırlandığına dair işaretler gelmeye başlamıştır. Bush yönetiminin çeşitli kademelerinden hem yeni bir müdahaleye yönelik operasyonel hazırlığını duyuran, hem de Amerikan kamuoyunu buna hazırlamaya yönelik açıklamalar yapılmıştır. Siyasal düzlemdeki bu işaretlere, kısa bir süre sonra akademisyenler ve analistlerin katkısı da olmuştur. Birbirinden farklı teorik perspektiflere sahip olan Neo Realistler ile Liberaller'in, müdahalenin meşruluğu noktasında uzlaşmaları dikkat çekicidir.³¹ Neo-realistler'e göre, ABD'yi tehdit olarak gören devletler, ABD'nin gücünü geleneksel yöntemlerle dengeleyemedikleri için asimetrik dengeleme yoluna gitmekte ve uluslararası terör örgütlerini birer araç olarak kullanmaktaydılar. Dolayısıyla bu örgütlerin doğrudan devlet destekli olmaları kaçınılmazdı. Liberaller'e göre ise, Orta Doğu başta olmak üzere, birçok bölgede devlet kapasitesinin yetersizliği dolayısıyla siyasi ve sosyal alanda ortaya çıkan boşluk, terör örgütleri tarafından doldurulmuştu. Fukuyama, uluslararası sisteme entegre olmayan ve içeride refah üretemeyen, baskıcı bir yönetim sergileyen rejimlerde terörizmin ortaya çıkmasının olası olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla bu rejimlere müdahale edilmesi ve söz konusu rejimlerin demokratikleştirilmesi gerekmektedir.³² Neo Realistler, Bush'un Irak işgalini meşrulaştırma işlevi görürken; Liberaller diktatörlüklerin istikrarsızlık üretme potansiyelini yok etmek için rejim değişimi söylemini mazur görmüşlerdir. Zira, terör örgütleri ile bunlara destek veren devletler arasındaki iş birliği, kitle imha silahlarını hem ABD, hem de müttefikleri için ciddi bir tehdit haline getirmişti. Bu tehdit, nükleer caydırıcılık ve çevreleme gibi klasik politikalarla önlenemezdi. Yeni tedbirlerin devreye sokulması gerekiyordu. Bu nedenle, Neo Realistlerin yanı sıra Liberaller de Bush Doktrini bağlamında, Yeni Muhafazakarların önleyici meşru müdafaa kavramsallaştırma yoluyla, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası hukukunu yok sayma eğilimini kabul etmişlerdir.³³

20 Eylül 2002 tarihinde, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi" başlıklı yeni bir ulusal güvenlik strateji belgesi yayımlanmıştır.³⁴ Strateji belgesinde, ilk kez, Soğuk Savaş döneminde güvenliğin sağlanmasında sonuç veren caydırıcılık ve çevreleme politikalarının 21. yüzyılın yeni tehdit ortamında

31 Anatol Lieven, "Vindicating Realist Internationalism", *Survival*, 63 (5), 2021, s. 7-34.

32 Francis Fukuyama, *Neo-Conların Sonu: Yol Ayrımındaki Amerika*, (İstanbul: Profil Yayınları), 2006, s. 22.

33 Selim Kurt, "İnsani Müdahale ve Suriye Örneği", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (10), 2014, s. 39-64.

34 The National Security Strategy of the United States of America: September 2002, erişim linki: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/63562.pdf>, erişim tarihi: 22.11.2021.

yetersiz kaldığına işaret edilmiştir. Kitle imha silahlarının yayılması, uluslararası terörizm ve ulus-ötesi terörizmin ana hatlarını çizdiği bu yeni ortamda güvenlik açığını açığını gidermek için, uluslararası hukukta ihtilafli bir doktrin olan önleyici meşru müdafaa hakkının mevcudiyeti vurgulanmıştır. Söz konusu yeni strateji kısaca “Bush Doktrini” olarak isimlendirilmektedir.

C. Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Terörizme Karşı Kuvvet Kullanılması

1. Uluslararası Terörizmle Mücadelede Uluslararası Hukuk Yaklaşımları

Geleneksel doktrin çerçevesinde değerlendirildiğinde uluslararası terörizm ile mücadele edilebilmesi için iki yaklaşımdan söz edilebilir: Hukuk çerçevesinde mücadele yaklaşımı ve silahlı çatışma yoluyla mücadele yaklaşımı. İkinci mücadele yoluna gidildiği takdirde Silahlı Çatışmalar Hukuku'nun uygulanması söz konusu olacaktır.³⁵

a. Hukuk Çerçevesinde Mücadele Yaklaşımı

Hukuk çerçevesinde mücadele yaklaşımı, uluslararası terörizmi bir iç güvenlik sorunu olarak görmektedir. Terör bir suç; teröristler ise suçludur. Mücadelenin yükü ve sorumluluğu iç güvenlik makamlarındadır. Polis teröristi yakalar ve adalete teslim eder. Terörist, adli süreç içerisinde suçlanır, yargılanır ve cezalandırılır. Terör suçlarında cezalar, diğer suçlara göre daha ağırdır. Amaç öncelikle teröristi caydırmaktır. Bunun başarılabilmesi halinde yakalama, yargılama ve cezalandırma yoluyla, terörizmin yasal yöntemlerle bastırılması söz konusudur. Esas olan, teröriste yargılanmaktan kurtulacağı alan bırakmamaktır. Hukuk çerçevesinde mücadele yaklaşımının etkin biçimde işleyebilmesi için, devletler arasında adli yardımlaşma, iade ve istihbarat paylaşımı gibi alanlarda sıkı bir uluslararası iş birliği gerekmektedir. Teröristlerin siyasi suçlu olarak görülmemesi ve suçunun ya suçun işlendiği devlet tarafından yargılanması ya da isteyen ilgili devlete iade edilmesi (*aut judicare aut dedere*) kuralına uyulması, anılan yaklaşım ile sonuç alınması için şarttır.

Öte yanda, hukuku uygulama yaklaşımının işleyebilmesinin bir diğer şartı terörizmin uluslararası düzeyde genel kabul görmüş bir tanımının yapılmış olmasıdır. İkinci bölümde belirttiğimiz üzere, terörizmin evrensel düzeyde kabul görmüş tanımı yapılamamaktadır. Uluslararası toplum sadece uluslararası terörizm ile mücadelenin belli veçhelerini düzenleyen sözleşmeler yapabilmektedir.

35 Taşdemir, *op. cit.*, s. 65-98.

Bu alanda, BM bünyesinde, 1969-2005 arası 33 yıllık süre içerisinde 13 tane sözleşme imzaya açılabilmiştir³⁶. Etkin denetim mekanizmalarından yoksun bulunan bu sözleşmelerin evrensel düzeyde kabul gördüğü de söylenemez.

Hukuku uygulama yaklaşımı kapsamında devletler, barış zamanında diğer bir devletteki krize yanıt olarak, davet üzerine, ülke dışında askeri güç kullanabilirler. Bu, iç savaş özelliği göstermeyen, terörizm dâhil iç karışıklıklarda söz konusu olabilir. Bu müdahalenin meşru olabilmesi için, davetin merkezi hükümetin üst makamı tarafından ve davet edilen devletin silahlı kuvvetlerinin ülke sınırını geçmeden önce yapılmış olması; ayrıca davet edenin uygun gördüğü oranda kuvvet kullanılması gerekmektedir. Bu tür müdahalelerde, *Jus in bello* (insani hukuk) açısından, silahlı çatışmalar hukukunun pek çok kuralının (sadece askeri hedefleri vurma, sivil kaybı en aza indirme, tüm taraflara insani muamelede bulunma vb.) barış zamanında askeri güç kullanılmasında da uygulanması gerekmektedir³⁷.

b. Silahlı Çatışma Yoluyla Mücadele Yaklaşımı

Silahlı çatışma yoluyla mücadele yaklaşımı biri uluslararası nitelikteki silahlı çatışmalar ve terörizm, diğeri uluslararası olamayan silahlı çatışmalar ve terörizm olmak üzere iki alanda değerlendirilebilir. Devletler tarafından himaye edilen ya da desteklenen terörizm uluslararası nitelikte bir silahlı çatışma veya bir savaş olarak tanımlanabilir. Örneğin, ABD, 11 Eylül 2001 terörist saldırıları sonrası, teröristler ile Afganistan'daki Taliban rejimi arasında bağ kurarak Afganistan'a müdahalesini bir savaş konsepti içerisinde gerçekleştirmiştir. Ancak, bu durumda terör eyleminin, teröristi himaye eden ya da destekleyen devlete izafe edilmesi gerekmektedir. Bu alanda uluslararası yargı, biri "Etkin Denetim Testi"; diğeri "Bütünsel Denetim Testi" olmak üzere iki ayrı yöntem benimsemiştir. "Etkin Denetim Testi", devletin terör örgütünün eylemleri üzerindeki eylemli denetimini esas alırken; "Bütünsel Denetim Testi" ise, aktör üzerindeki genel denetimin olup olmadığına bakmaktadır. Bütünsel denetim standardının uygulanmasında iki temel durum göz önünde tutulmaktadır: Birincisi, terör örgütünün bir devlet tarafından finanse edilmesi, eğitilmesi, donatılması ve bu örgüte operasyonel destek sağlanmasıdır. İkincisi ise terör örgütünün faaliyet ve operasyonlarının, bir devlet tarafından genel olarak yönlendirilmesi; eşgüdüm ve denetim altında tutulmasıdır.³⁸ Eski Yugoslavya Hakkındaki Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin

36 Osman Şen, *21.Yüzyılın Başlangıcında Terörizmle Stratejik Mücadele*, (İstanbul:Alfa Yayınları), 2017,s.173-177.

37 Taşdemir, *op. cit.*, s. 78-79.

38 Ali Hüseyin Bayatlı, "DDSA'lar ve Devletin Koruma Sorumluluğu", içinde *Orta Doğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*, edit. Murat Yeşiltaş ve Burhanettin Duran, (İstanbul: SETA), 2018, s.188-189.

“Tadic Davası”da uyguladığı “Bütünsel Denetim Testi” yöntemi giderek benimsenmektedir.

Eylemleri bir devlete izafe edilemeyen ulus-ötesi terörizm ile üçüncü devletlerde gerçekleştirilen kontra-terörist askeri operasyonların uluslararası silahlı çatışmalar hukuku çerçevesinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ise geleneksel doktrinde tartışmalıdır. IŞİD’e karşı mücadele, Irak veya Suriye ile bir bağ kurulamamasına karşın “savaş” kapsamına girmiştir.

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar ise, 1949 Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. maddesi ile 1977 tarihli 2 numaralı Ek Protokolün 1. maddesinde düzenlenmiştir.³⁹ Ortak 3. maddeye göre, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmadan söz edilebilmesi için başkaldırının toplu nitelikte olması ve belli bir düzeyde örgütlenmiş bulunması gerekmektedir. Doktrin, bu kriterlere uymayan sokak hareketleri, terörizm ve eşkıyalık gibi iç karışıkların uluslararası olmayan silahlı çatışmalar konseptinin dışında kaldığı konusunda görüş birliği içindedir. 2 numaralı Ek Protokolün 1. maddesine göre ise, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmadan söz edilebilmesi için 3 şartın yerine gelmesi gerekmektedir: Hükümetin silahlı kuvvetleri ile başkaldıran bir örgütlenmiş grubun silahlı kuvvetleri arasında silahlı çatışma ortaya çıkmış olmalıdır, çatışmalar yoğun olmalıdır, başkaldıranların silahlı kuvvetleri belli bir askeri örgütlenme düzeyine sahip ve eylemde buldukları ülkenin bir parçası üzerinde denetime sahip bulunmalıdır.⁴⁰ Ayrıca, başkaldıranların *Jus in bello*’dan yararlanabilmeleri için üç koşulun yerine getirilmesi gerekmektedir: Başkaldıranlar bir komuta ve denetim altında bulunmalıdır, başkaldıranlar *Jus in bello* kurallarına uyulmasını sağlayabilecek durumda olmalıdır, başkaldıran kuvvetler, ülkenin bir bölümünde sürekli ve düzenli askeri eylemler yapabilmesine olanak veren denetime sahip bulunmalıdır.⁴¹

Yukarıda belirtilen iç savaş şartlarının oluşması ya da muhaliflere *savaşan* sıfatı tanınması durumunda, iki istisna dışında dışarıdan müdahale edilmesi yasaktır: İç savaşta taraflardan biri lehine müdahalede bulunulmuşsa, karşı müdahalede bulunulabilir; teröre karşı mücadele gerekçesiyle müdahalede bulunulabilir. Ancak, bunun için uluslararası toplumun, mücadele edilen örgütü bir terör örgütü olarak kabul etmiş bulunması gerekmektedir. Savaşan statüsünü tanıyan devletin ise, merkezi hükümet ve Savaşan statüsünü tanıdığı kuvvetler arasında tarafsızlık kurallarına uyması zorunludur.⁴² Uluslararası hukuk, iç savaş ortamında terörizmi mutlak surette yasaklanmıştır. 2 numaralı ek protokolün

39 The Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols, www.icrc.org

40 Protocol 2 Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949-OHCHR,https://www.ohchr.org

41 Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 2018, (Ankara: Turhan Kitabevi), s. 584.

42 *Ibid.*, s. 379-380.

4/2-d maddesi terörizmi; 4/2-h maddesi terörizm tehdidini, 13. madde ise sivil halka karşı terör eylemlerini yasaklamıştır.

2. Silahlı Saldırı Seviyesine Ulaşmayan Terör Saldırıları Karşısında Kuvvet Kullanılması

Yukarıda belirtilen silahlı çatışma durumları çerçevesinde teröre karşı müdahale edilmesi, 51.madde ışığında bir silahlı saldırı durumu mevcutsa gerçekleştirilebilir. Silahlı saldırı seviyesinde olmayan terör saldırıları karşısında kuvvet kullanılması mümkün müdür? Uluslararası Adalet Divanı (UAD), Nikaragua Davası'da silahlı saldırı seviyesine varmayan kuvvet kullanımına maruz kalan devletlerin kuvvet kullanılmasını içeren orantılı karşı tedbirlere başvurma hakkı olduğunu kabul etmiştir.⁴³ Bununla birlikte, kuvvet kullanılmasını içeren karşı tedbirlerin uygulanmasında, doktrinde bazı sınırlamalar getirilmiştir. Bunlardan ilki, silahlı saldırı seviyesine varmayan doğrudan veya dolaylı kuvvet kullanımına maruz kalan devletler, kuvvet kullanılmasını içeren karşı tedbirleri ancak kendi ülkesi içerisinde uygulayabilmektedirler. İkincisi ise, bu tür tedbirlerin kolektif bir şekilde yerine getirilemeyecek olmasıdır⁴⁴.

Dolaylı kuvvete maruz kalan devletlerin, düzensiz birliklerle mücadele ettikleri hallerde kuvvet kullanılmasını içeren karşı tedbirlere, kendi ülkeleri dışında başvurmalarının meşruluğu geleneksel doktrinde tartışmalıdır. Komşu devlette bulunan terörist hedeflere karşı, hedef devlet ile teröristler arasındaki bağı aramadan, Üçüncü Bölümde değindiğimiz karada sıcak takip hakkı ve zorunluluk hali doktrini çerçevesinde kuvvet kullanılmasını meşrulaştıran görüşler mevcuttur.

11 Eylül 2001 öncesi dönemde, bir devletteki terör merkezlerinden kaynaklanan saldırıları sona erdirmek için o devlete askeri müdahalenin meşruluğu, terör eylemlerine, teröristleri barındıran devletin karışma düzeyi tarafından belirlenmiştir. Buna bağlı olarak da teröristler için silah, finansman, lojistik destek ya da sığınak sağlanması bir silahlı saldırı sayılmamıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında ise, geleneksel doktrinin sınırlayıcı kalıbı genişletilmeye başlanmıştır. Bundan sonra, silahlı saldırı kavramının kapsamı genişletilerek; teröristleri destekleme, barındırma, bunlara güvenli bölge sağlama ve hatta teröristlerin diğer devletlere sızmalarını önlemede başarısız olmanın, kısaca terörizmi tolere etmenin bir silahlı saldırı olarak değerlendirilmesi yoluna

43 Bkz. I.C.J. Reports 1986, *op. cit.*, s. 127, parag. 249.

44 Burak Çetin, *Birleşmiş Milletler Antlaşmasında Kuvvet Kullanma Yasasının İstisnası Olarak Bireysel Meşru Müdafaa Hakkının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 60-61, <https://nek.istanbul.edu.tr:4444>

gidilmiştir. Buna bağlı olarak da kapsamı genişletilmiş meşru müdafaa hakkı, devletlerin yaygın başvurdukları meşrulaştırma aracı haline gelmiştir.

Uluslararası terörizmin çeşitlendiği, kitle imha silahlarının yayıldığı yeni güvenlik ortamı ve toplu ölümlere yol açan bu silahların teröristlerin eline geçmesi tehlikesi önleyici meşru müdafaa hakkı çerçevesinde kuvvet kullanılmasını tekrar gündeme getirmiştir. BM Antlaşması kabul edilmeden çok önce, uluslararası örf ve âdet hukuku şeklinde gelişen meşru müdafaanın, önleyici meşru müdafaayı da kapsadığı görülmektedir. Bu doktrini gündeme getiren hadise, sık sık anılan Caroline olayıdır.⁴⁵

Nürnberg mahkemelerinde müdafiler, SSCB'ne karşı Alman saldırısının, Sovyet saldırısını önlemek için yapıldığını söylemişlerdir. Mahkeme, bu argümanı sübut açısından reddederken, önleyici meşru müdafaanın hukukiliğini zımnen kabul etmiştir. Tokyo mahkemelerinde de benzer bir argümanın değerlendirildiği görülmüştür. Hollanda 8 Aralık 1941'de, Japonya, Hollanda'nın Doğu Hint adalarındaki topraklarına karşı bir saldırı gerçekleştirmeden önce, söz konusu devlete karşı savaş ilan etmiştir. Mahkeme bu noktadan hareket ederek, Hollanda'nın tasarrufunun hukuka aykırı olduğu iddiasını reddetmiştir.⁴⁶

BM Antlaşması'ndan sonra önleyici meşru müdafaa hakkının mevcudiyeti doktrinde tartışmalıdır. Bununla beraber, devletler, uygulamada açıkça önleyici meşru müdafaa hakkına atıf yapmaktan kaçınmakta, 51. maddenin ışığında silahlı saldırı kavramını geniş yorumlamayı tercih etmektedirler. Suriye krizi ve bu çerçevede IŞİD'e karşı savaş, 4. nesil savaşın en güncel ve canlı örneğini oluşturmuştur.

D. Suriye Krizi Ve IŞİD'e Karşı Savaş

1.Suriye Krizi'nin Gelişmesi

Suriye'de, 2011 yılı mart ayında başlayan daha fazla demokrasi ve özgürlük talepleri, en başından itibaren Esad rejimince kanlı bir şekilde bastırılmaya çalışılmıştır. Barışçıl protestolara silahlı müdahalelerle karşılık verilmiş ve neticede çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Esad rejiminin göstericilere doğrudan ateşli silahlar kullanması, sokak hareketlerinin kısa süre içerisinde bir iç savaşa dönmesine sebep olmuştur. İç savaş durumu karşısında uluslararası toplum ikiye bölünmüştür: Kimi devletler Esad rejiminden yana tutum alırken, kimileri muhalefeti desteklemişlerdir.

45 1837'de, Meşru Müdafaa Hakkı'nın kullanımı noktasında İngiltere ve ABD Dışişleri Bakanları arasındaki uzlaşma. bkz. Burak Çetin, *İbid.*, s.20-23.

46 Başeren, *op. cit.*, s. 108.

Esad yönetimine karşı muhalefet üç ayrı evreden geçmiştir: Barışçıl karşı çıkış evresi (2011), herkesi kucaklayan ayaklanmanın mutabakat evresi (2012-2013) ve parçalanma ve radikalleşme evresi (2013 ve sonrası)⁴⁷. Rejimin barışçıl gösterileri silahlı kuvvet kullanmak suretiyle bastırmaya çalışması, muhalefetin de silaha sarılmasına sebep olmuştur. Esad yönetimine karşı silahlı mücadele ilk defa Suriye Silahlı Kuvvetleri'nden kaçan subay ve askerler tarafından teşekkül olunan *Özgür Suriye Ordusu* tarafından başlatılmıştır. Böylece Suriye'de iç savaş şartları oluşmuştur. Özgür Suriye Ordusu'nun safları, Esad'ın laik yönetimine ideolojik açıdan karşı çıkan veya yaşadıkları yerlerde Suriye ordusunun baskısından kurtulmak isteyen muhalif gönüllülerin katılımıyla giderek büyümüştür.⁴⁸

Suriye'nin etnik, dini ve mezhepsel açıdan bölünmüş toplumunda silahlı başkaldırı, Sünni Arap çoğunluk tarafından gerçekleşmiştir. Ayrıca, binlerce yabancı savaşçı Suriye'ye gelerek bunların saflarında çarpışmaya başlamıştır. Suriye muhalefeti, Esad yönetiminin devrilmesini ortak amaç olarak benimsemekle beraber, ülkenin geleceği noktasında değişik fikirlere sahiptir. Laiklik temelinde bir demokratik hukuk devleti inşa edilmesini arzu edenler azınlıkta kalmaktadır. İslami köktendinciler, Afganistan'da Taliban benzeri bir şeriat devleti kurulmasını; ılımlı İslamcılar ise İslam prensiplerine göre demokratik bir yönetim tesis edilmesini amaçlamaktadır.⁴⁹ Muhalif silahlı güçler mahallere göre küçük gruplar halinde bölünmüş olup, alan kontrolü ve kaynak paylaşımı konularında aralarında rekabet bulunmaktadır. Özgür Suriye Ordusu, başlangıçta resmi bir komuta yapısı kuramamıştır. En büyük siyasi muhalif grup olan Suriye Ulusal Konseyi'nin ise silahlı muhalif gruplar üzerinde kontrolü çok zayıf kalmıştır. Cihatçı grupların (İŞİD ve El Nusra) güçlerinin en yüksek noktalarında 30 - 35 bin civarında savaşçı topladıkları tahmin edilmektedir. Ancak, söz konusu iki örgüt arasında derin ideolojik görüş ayrılığı bulunmaktadır. Örneğin, İŞİD sadece Esad değil, ülkedeki Şiiiler ve Nusayriler gibi, gayri Müslimlerle işbirliği yapan diğer Müslüman toplulukları da düşman olarak görmektedir.⁵⁰ İŞİD, El Nusra'nın El Kaide ile bağlantılı olmasından rahatsızdır.⁵¹

47 Adam Bacsko, Gilles Dorronsoro ve Arthur Quesnay, *Suriye: Bir İç Savaşın Anatomisi*, Çeviren Ayşe Meral, (İstanbul: İletişim Yayınları), 2018, s. 24.

48 Özgür Suriye Ordusu çatısı altında savaşan farklı silahlı gruplar, 'Barış Pınarı Harekâtı' öncesi, ayrışmayı önlemek ve Türk Silahlı Kuvvetleri ile birlikte çalışabilecek daha profesyonel bir ordu yaratmak düşüncesiyle, Türkiye tarafından, 4 Ekim 2019 günü, Akçakale'de bir araya getirilerek Suriye Milli Ordusu kurulmuştur. Ece Göksedef, "Barış Pınarı Harekâtı - Suriye Milli Ordusu nedir, ne zaman ve neden kuruldu?", *BBC News Türkçe*, erişim linki: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49999444>, erişim tarihi: 23.11.2021.

49 Ayrıntılı bilgi için bkz., Anti-Government Extremist Organizations in Syria, *Russian International Affairs Council RLAC*, <https://www.russiancouncil.ru>

50 Ufuk Ulutaş, *The State of Savagery: ISIS in Syria*, (İstanbul: SETA Publications), 2016, s. 81.

51 *Ibid.*, s. 154.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız Suriye muhalefetine parçalanmış ve radikalleşmiş durumu, iç savaşın çok kısa sürede uluslararası sorun haline gelmesine ve dış müdahalelerle bir vekâlet savaşına dönüşmesine zemin hazırlamıştır. İran, Lübnan Hizbullahı ve Rusya, Esad hükümetini desteklemeye başlamışlardır. İran, merkezi hükümet kuvvetlerine mali ve lojistik destek vermiş ve bunların eğitimi, teçhiz edilmeleri, silahlanmalarına yardımcı olmuştur. İran Devrim Muhafızları, 2014 yılından itibaren, Lübnan Hizbullahı ile beraber, merkezi hükümet kuvvetlerinin yanında, muhalif güçlere karşı çarpışmaktadırlar. Rusya da 30 Eylül 2015 tarihinden itibaren hem IŞİD hem de Özgür Suriye Ordusu kuvvetlerini havadan bombalayarak Esad'a desteğini açığa çıkarmıştır. Öte yanda, Türkiye, Suudi Arabistan, Ürdün, Katar, ABD, İngiltere ve Fransa, Suriye muhalefetine eğitim, silah, teçhizat ve parasal destekte bulunmuşlardır.⁵²

Uluslararası toplumda Suriye muhalefetine *savaşan* statüsünü tanıyan olmamıştır. Sadece Libya, Suriye Ulusal Konseyi'ni (SUK) diplomatik tanımıştır. ABD, Fransa, İngiltere, İspanya, Arnavutluk ve Slovenya SUK'u muhalif grup olarak resmen tanıdıklarını açıklamışlardır. Türkiye, Suudi Arabistan, Katar, Danimarka, Almanya, İtalya, Kanada, Tunus, Bulgaristan, Hollanda, Belçika ve İsveç ise SUK'u Suriye halkının resmi temsilcisi olarak tanıdıklarını sözlü olarak açıklamışlardır.⁵³ IŞİD'in Suriye'de oluşumu, 2013 ilkbaharından itibaren, vekâlet savaşının yanında, dış müdahalelerle IŞİD terörüne karşı savaşı da başlatmıştır. 2011-2013 yılları arasında iç savaşa yapılan müdahaleler için değişik argümanlar öne sürülmekte olup, bunların meşruiyeti bulunmamaktadır. Ayrıca, iç savaş sırasında rejim güçlerinin müteaddit kereler sivil halkı da hedef alan biçimde kimyasal silah kullanması, uluslararası yargıya taşınması gereken bir savaş suçu teşkil etmiştir. 2017 Ağustos'unda İdlib'te kimyasal silah kullanılmasına karşı ABD'nin müdahalesi insani müdahale argümanına dayandırılmıştır. Esasen, insani müdahale, bugün hukuki olmayan bir uygulamadır. Etik değeri ve gücü olmakla beraber norm henüz oluşmamıştır. İnsani müdahale ne bir anlaşmaya ne de örf ve âdet hukukuna dayanmaktadır.⁵⁴ Bu nedenle, genellikle insani müdahale, meşru müdafaa hakkı veya karışma doktrini ile birlikte kullanılmaktadır.

2. IŞİD'e Karşı Savaş

IŞİD, Sünni Selefi cihatçılığı esas alan, ideolojik kökleri Afganistan'da SSCB'ne karşı mücadeleye dayanan; 2003 Irak savaşı sırasında ABD'nin başını çektiği koalisyon karşıtlığı temelinde ideolojisini pekiştirmiş; ideolojik açıdan

52 Kajtar Gabor, "The Use of Force Against ISIL in Iraq and Syria-A Legal Battlefield", *Wisconsin International Law Journal*, 34 (3), 2016, s. 541.

53 Stefan Talmon, Recognition of Opposition Groups as the Legitimate Representative of People, *Chinese Journal of International Law*, Cilt. 12, Sayı. 2, Haziran 2013, s. 219-253.

54 Kurt, *op. cit.*, s. 39-64.

İslami kökten dinci birçok kişiyi cezbeden; Irak'ta Maliki yönetiminin ayrımcı politikalarının sebep olduğu huzursuzluk; Suriye'de ise iç savaşın yol açtığı boşluktan istifade ederek bir Sünni, Selefi İslam Halifeliği oluşturmayı hedefleyen, uluslararası alanda tanınmış bir terör örgütüdür. IŞİD, 2013 ilkbaharından itibaren muhalif güçlerle çarpışarak, Suriye'de varlık göstermiş ve kontrolü altındaki alanı genişletmiştir. IŞİD'in yabancı savaşçılarla pekiştirilmiş deneyimli kadrolara sahip olması; buna mukabil Suriye muhalefetinin bölünmüşlüğü, bunların Esad güçleri ve IŞİD olmak üzere iki cephede savaşmak zorunda kalmaları ve muhalif kuvvetlerdeki bazı unsurların dini nedenlerle IŞİD'e karşı savaşmakta isteksiz davranmaları, anılan terör örgütünün kontrolü altındaki toprakları kısa zamanda genişletmesine yol açmıştır.

Esad rejiminden kaçmış Suriyeli görevlilerin beyanlarına göre, Suriye istihbaratı, Irak'ta El Kaide'nin IŞİD'e dönüşümüne, hem ABD'yi Irak'ta baskı altında tutmak ve dikkatini Suriye'ye çevirmesini önlemek, hem de Selefi cihatçı grupları Irak'ta izole ederek, bunların Suriye'de köktendinciliği körüklemelerinin önüne geçmek düşüncesiyle sıcak yaklaşmıştır. Bu şartlar altında, Esad Hükümeti, kendisine karşı ayaklanmayı bastırmak için, muhalefet kadrolarını radikalleştirme noktasında bir sakınca görmemiştir. Böylece, uluslararası kamuoyuna, Suriye muhalefetini İslamcı radikal gruplar; kendisini de radikalizme karşı mücadele veren laik rejim olarak göstermeye çalışmıştır.⁵⁵

IŞİD, Irak ve Suriye'de kontrolü altındaki toprakları genişlettikçe, insanlık ve medeniyete karşı büyük bir tehlike teşkil ettiğini göstermiştir. BM Güvenlik Konseyi 2169 (30 Temmuz 2014); 2178 (24 Eylül 2014) ve 2249 (20 Kasım 2015) kararlarıyla IŞİD'in bir terör örgütü olduğunu ilan etmiştir. Konsey, 2253 (2015) sayılı kararıyla "El Kaide'ye Karşı Yaptırımlar Komitesi"nin ismini "IŞİD ve El Kaide Yaptırımlar Komitesi" olarak değiştirmiştir⁵⁶. Öte yanda, 2014 NATO Galler Zirvesi marjında, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Avustralya, Kanada, Türkiye, İtalya ve Polonya'nın katılımıyla, IŞİD'e karşı bir askeri koalisyon teşkil edilmiştir. Buna bilahare Suudi Arabistan, Ürdün, Fas, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Danimarka, Belçika, Hollanda, Norveç ve Katar da katılmışlardır. Koalisyon devletlerinin hava kuvvetleri Irak ve Suriye'deki IŞİD hedeflerini bombalamaya başlamışlardır⁵⁷.

IŞİD, kontrolü altındaki alanda bir devlet yapılanması yaratmış olmakla beraber hiçbir zaman uluslararası hukukun öngördüğü biçimde bir devlet olarak tanınma çabası göstermemiş, kendisini halifelik olarak ilan etmiş ve halifelik dışındaki ulusal devlet yapılanmasını gayri meşru görmüştür. Yukarıda da

55 Ulutaş, *op. cit.*, s. 171-172.

56 UN Security Council Resolution 2253 (2015), 17 December 2015, S/RES/2253(2015), <https://documents-dds-ny.un.org>

57 The Global Coalition Against Daesh, <https://theglobalcoalition.org>

belirtildiği üzere, BM Güvenlik Konseyi de kararlarında, IŞİD’i bir terör örgütü olarak tanımlamış ve Irak ile Suriye’nin toprak bütünlüklerinden yana tavır almıştır. Dolayısıyla, IŞİD’e karşı dışarıdan kuvvet kullanılması bir terör örgütüne karşı savaş çerçevesi içerisine konulmuştur. Suriye’de IŞİD’e karşı kuvvet kullanılması üç alanda değerlendirilebilir: a. BM Güvenlik Konseyi’nden Yetki Alınması, b. Davet üzerine Müdahale ve c. İnsani Müdahale. İnsani müdahalenin normatif zemini zayıf olduğu için, IŞİD’e karşı mücadelede hiç bir devlet bu argümanı kullanmamıştır

a. BM Güvenlik Konseyi’nden Yetki Alınması

Kasım 2015’te Paris saldırısından sonra, BM Güvenlik Konseyi aldığı 2249 sayılı kararda IŞİD’in uluslararası barış ve güvenliğe karşı emsalsiz, küresel bir tehdit oluşturduğunu vurgulamış ve BM Antlaşmasının 39. maddesi çerçevesinde BM üyelerine, IŞİD ve Irak ve Suriye’deki diğer terör örgütlerine karşı mümkün olan her türlü önlemi alma çağrısında bulunmuştur. Muğlak biçimde kaleme alınmış olan Konsey’in bu kararı, VII. Bölüm çerçevesinde açıkça ortak güvenlik sisteminin işletilmesini öngörmemekle beraber, IŞİD ve diğer uluslararası alanda tanınmış terör örgütlerine karşı alınabilecek önlemleri ortak güvenlik çerçevesi içerisine koymuştur. Bununla beraber, hiçbir devlet söz konusu kararın açtığı yolu kullanmamıştır⁵⁸.

b. Davet Üzerine Müdahale

Davet hem Irak hem de Suriye tarafından yapılmıştır. Irak Hükümeti, 25 Temmuz 2014 ve 20 Eylül 2014 tarihlerinde BMGS’ne gönderdiği mektuplarda, IŞİD’e karşı Kolektif Meşru Müdafaa Hakkı’nın kullanılmasını talep etmiştir. BM’nin açıkça, odaya desteklediği bu davete ABD, İngiltere, Fransa, Avustralya ve Kanada icabet etmişlerdir. Ancak, Suriye hükümeti, kendi ülkesindeki müdahaleye şiddetle karşı çıkmış ve BM Anlaşması’nın 2/7. maddesi uyarınca, BM’ye bile müdahale izni vermediğini, ülkesinde IŞİD’e karşı etkili bir savaş yürüttüğünü öne sürmüştür⁵⁹.

Meşru müdafaa hakkının münferiden devlet-dışı aktörlere karşı kullanılması konusunun doktrinde tartışmalı olduğu belirtilmişti. Bu husus ışığında ve Suriye hükümetinin de itirazı üzerine, ABD dâhil koalisyon üyesi bazı devletler *muktedir*

58 UN Security Council Resolution 2249(2015), 20 November 2015, S/RES/2249(2015), <https://securitycouncilreport.org>

59 Gabor *op. cit.*, s.555.

ve istekli olmama doktrinine başvurmuşlardır⁶⁰ 61. İkinci bölümde, uluslararası terörizme devletlerin karışma stratejileri başlığı altında değinildiği üzere, ilgili devlet ülkesinde bulunan ve diğer bir devlete silahlı saldırı gerçekleştiren bir devlet-dışı aktöre karşı mücadelede, birinci devlet muktedir ve istekli olmadığı takdirde, ikinci devletin meşru savunma hakkı doğmaktadır. Muktedir ve istekli olmama doktrini 51. maddenin genişletilmesinden yana, Neo Realist yaklaşım çizgisinde ortaya atılmış bir görüş olup, uluslararası hukukta henüz bir norm haline dönüşmemiştir.

IŞİD'e karşı mücadelede yeterli olduğunu ileri süren Suriye ise, çelişkili biçimde, 30 Eylül 2015 tarihinde, ülkesindeki IŞİD ve diğer terör gruplarına karşı mücadele etmek üzere Rusya'ya davette bulunmuştur. Suriye merkezi hükümetinin nazarında sadece IŞİD değil, bütün muhalif grupların terör örgütü oldukları dikkate alındığı takdirde, davetin çok geniş yetkiye dayandığı anlaşılacaktır. Nitekim Rus hava kuvvetleri 30 Eylül 2015 gününden itibaren sadece IŞİD değil, rejime karşı savaşan bütün muhalif grupların mevzilerini bombalamaya başlamıştır. Bir iç savaş durumunda, davet üzerine de olsa dışarıdan müdahalenin karşı müdahale ve teröre karşı mücadele durumları haricinde meşru olmadığından söz edilmişti. UAD'nin Nikaragua davası kararı ile de teyit edilen bu sınırlama self-determinasyon hakkının kullanımının engellenmemesi düşüncesiyle benimsenmiştir. Rusya, 15 Ekim 2015 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'ne yaptığı bildirimde, Suriye muhalefetinin lehine yapılan dış müdahalelerden söz etmemiş, dolayısıyla karşı müdahale argümanını kullanmamıştır. Rusya, sadece Esad rejimine, IŞİD ve diğer terör örgütlerine karşı mücadelesinde destek verme argümanını kullanmıştır. Bu durumda Suriye'deki Rus kuvvetlerinin, uluslararası alanda terör örgütü olarak tanınmamış muhalif gruplara karşı kuvvet kullanması BM Antlaşması'nın ihlal edilmesi anlamına gelmektedir.⁶²

ABD de 23 Eylül 2014 günü BM Güvenlik Konseyi'ne yaptığı bildirimde, IŞİD ve diğer terör örgütleri ile mücadeleden söz ederek müdahalesinin kapsamını geniş tutmuştur. İleride ayrıntılı biçimde değerlendirileceği üzere,

60 ABD, İngiltere, Avustralya, Türkiye ve Kanada, Muktedir ve İstekli Olmama Doktrinine başvurmuşlardır. Bkz. *Ibid.*, s.574.

61 Öte yandan, UAD, 2005 yılında Kongo'daki Silahlı Faaliyetler Davasında ve 2004 yılında İsrail'in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar konusunda vermiş olduğu Danışma Görüşünde, "Bir devletin ülkesinde gerçekleşen silahlı saldırı eğer ülke devletine izafe edilemiyorsa, ev sahibi devletin rızası alınmadan gerçekleştirilen kuvvet kullanmalar hukuk dışı olacaktır ve dolayısıyla muktedir ve istekli olmama temeli ile gerekçelendirilemeyecektir" şeklinde bir yorumda bulunmuştur. Bkz. Selami Kuran, Hande Gür, "Devlet-Dışı Aktörlere Karşı Meşru Müdafaada 'İsteksiz veya Aciz' Doktrini: Suriye ve DAES Örneği", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23 (1), 2017, s. 57-88.

62 Gabor, *op. cit.*, s. 567.

ABD, mücadelesinde, Türkiye açısından bir başka terör örgütü olan Demokratik Birlik Partisi (PYD)/Halk Savunma Birlikleri (YPG) isimli PKK türevi Kürt etnik ayrılıkçı kuvvetleri, savaş alanında ortağı olarak kullanmaktadır.

3. Türkiye'nin Suriye'de Askeri Harekatları

Türkiye, Süleyman Şah Türbesinin taşınması harekâtı, Suruç olayı üzerine uluslararası koalisyon ile birlikte IŞİD'e karşı harekât, "Fırat Kalkanı" harekâtı, "Zeytin Dalı" harekâtı ve "Barış Pınarı" harekâtı olmak üzere, 5 kez Suriye'ye askeri müdahalede bulunmuştur. Böylece, Türkiye de Suriye'deki savaş alanına fiilen girmiştir. Süleyman Şah Türbesinin taşınması harekâtı üzerine, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri ve Güvenlik Konseyi Başkanı'na gönderilen 22 Şubat 2015 tarihli mektuplarda IŞİD'in yakın tehdidine karşı BM Andlaşması'nın 51. maddesi çerçevesinde münferit meşru müdafaa hakkının kullanıldığı vurgulanmıştır.⁶³ Bir diğer ifadeyle Süleyman Şah Türbesi harekâtının hukuki zemini bir terör örgütünün muhtemel saldırısına karşı önleyici meşru savunma olmuştur. 20 Temmuz 2015 tarihinde vuku bulan ve 32 Türk vatandaşının hayatını kaybettiği, IŞİD'in terör saldırısı üzerine, koalisyon ortaklarıyla birlikte söz konusu terör örgütüne karşı bir askerî harekât gerçekleştirilmiştir. Bu vesileyle Güvenlik Konseyi Başkanı'na gönderilen 24 Temmuz 2015 tarihli mektupta, Suriye Hükümetinin IŞİD'e karşı mücadelede isteksiz ve yetersiz olduğu vurgulanarak, Türkiye'nin, 51. madde çerçevesinde münferit ve ortak meşru müdafaa hakkını kullandığı belirtilmiştir.⁶⁴

Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde, ABD'nin desteğiyle bir Kürt Koridoru'nun şekillenmesi üzerine, bu koridoru Fırat'ın batısında kırabilmek için, 2016 yazında "Fırat Kalkanı", 2018 başında ise "Zeytin Dalı" harekâtlarını gerçekleştirmiştir. Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı harekâtının başlatılması üzerine, Güvenlik Konseyi Başkanı'na gönderilen 24 Ağustos 2016 tarihli mektupta, IŞİD'in Türkiye'ye yönelik terör saldırıları gerekçe gösterilerek, 51. madde uyarınca meşru müdafaa hakkının kullanıldığı vurgulanmıştır. Ayrıca, BM üyesi devletlere teröre karşı mücadele sorumluluğu getiren Güvenlik Konseyi'nin 1373(2001); 2170(2014) ve 2178 (2014) sayılı kararlarına atıf yapılmıştır.⁶⁵ 2018 yılı başında Zeytin Dalı harekâtının başlatılması üzerine, BM Genel Sekreteri ve Güvenlik Konseyi Başkanı'na gönderilen 22 Ocak 2018 tarihli mektuplarda, IŞİD'in yanı sıra, bu kez PYD/YPG terör örgütünden kaynaklanan tehdit de gerekçe gösterilerek ve Suriye hükümetinin bu teröre karşı mücadelede isteksiz ve yetersiz olduğuna ima etmek suretiyle, 51. madde uyarınca meşru müdafaa hakkının

63 UN Doc. 23 February 2015, S/2015/127, <https://justsecurity.org>

64 UN Doc. 24 July 2015, S/2015/563, <https://unsecuritycouncilreport.org>

65 UN Doc. 24 August 2016, S/2016/739, <https://digitallibrary.un.org>

kullanıldığı bildirilmiştir. Ayrıca, 1373, 2170 ve 2178 sayılı Güvenlik Konseyi kararlarının yanı sıra, üye devletlere teröre teşvik ile de mücadele sorumluluğu getiren 1624(2005) sayılı karara da atıf yapılmıştır.⁶⁶

Türkiye, 9 Ekim 2019 tarihinde, bu kez Suriye'nin kuzeyinde, Fırat'ın doğusuna düşen bölgede yayılmış PYD/YPG güçlerinin sınırdan uzaklaştırılması, sınırdan güneye doğru 30 kilometre derinliğinde bir güvenli bölge tesis edilmesi ve 3.6 milyon civarındaki Suriyeli sığınmacının bu bölgeye yerleştirilmesi amacıyla "Barış Pınarı" harekâtını başlatmıştır. Bu harekât, ABD-Rusya-AB'nin, IŞİD'le mücadele bahanesiyle PYD/YPG gerisinde birleşmiş olduğunu göstermiştir. Barış Pınarı Harekâtı, Esad rejimi ile PYD'yi tekrar yakınlaştırmıştır. 13 Ekim 2019 günü, Suriye ordusu ile Suriye Demokratik Güçleri (SDF) arasında, Suriye Milli Ordusu (SMO) ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ne (TSK) karşı mücadele konusunda anlaşma yapılmıştır. 22 Ekim 2019 tarihinde Türkiye ve Rusya arasında varılan "Soçi Mutabakatı" ile ise Rusya askeri polisi ile Suriye ordusu birliklerinin, SMO/TSK'nın ele geçirdiği Tel Abyad ve Resulayn dışındaki alana girmesine izin verilmiştir. Bunun yanı sıra, Kamışlı şehri hariç, sınırdan 10 kilometre uzak alanda Rusya-Türkiye ortak devriyelerinin kontrol yapmaları hususunda mutabakata varılmıştır.

Barış Pınarı Harekâtı da PYD/YPG'nin terör örgütü olduğu gerçeğinden hareketle meşru müdafaa temeline oturtulmuş ve Güvenlik Konseyi'nin, terörle mücadeleye dair 1373, 1624, 2170, 2178, 2249 (2015) ve 2254 (2015) sayılı kararlarına atıf yapılmıştır.⁶⁷ Özetle, Türkiye de Suriye krizine değişik mülahazalarla müdahale ederken, diğer devletler gibi, BM Antlaşması'nın 51.maddesinde tarif edilen meşru müdafaa hakkını geniş yorumlamak zorunda kalmıştır.

4. Aktörlerin Suriye Savaşı Bağlamında Kuvvet Kullanma Durumlarının Gelen Değerlendirmesi

Genel olarak değerlendirilecek olursa, çok sayıda bölge-dışı ve bölgesel aktör Suriye krizine müdahil olmuştur. Bunlardan bazıları kuvvetlerini çatışma ekosistemine yerleştirmişlerdir. Ancak, hiçbiri birbiriyle doğrudan çatışma ortamına girmemiş; kendilerine yakın ideolojiye sahip silahlı devlet-dışı kuruluşları vekil olarak kullanmışlardır. Bu açıdan, Suriye'deki çatışma ekosistemini, savaş alanında düzensizliğin ve asimetrinin en ileri noktaya gittiği bir örnek olay olarak görmek yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda, Suriye savaş alanı, 4.Nesil Savaş ortamından bir Melez Savaş'ın nasıl filizlendiğini göstermesi bakımından ilginç bir gözlem ortamını sağlamıştır. Gerçekten, Suriye'de, müdahil

66 UN Doc. 20 January 2018, S/2018/ 53, <https://undocs.org>

67 UN Doc. 9 October 2019, S/2019/ 804, <https://undocs.org>

devletler ya da onların vekilleri olsun, herkes, Clausewitz’çi mantıkla karşı tarafın iradesinin kırılması yerine, yerel halkın zihinleri ve kalplerinin kazanılması yoluyla stratejilerin kırılmasına odaklanmıştır.⁶⁸ Başta IŞİD olmak üzere, savaş lordları karşı tarafı yıldırım ve yabancı savaşçıları devşirerek insan güçlerini artırmak için sanal ortamı maharetle kullanmışlardır. Bu nedenle Suriye savaşı, sonuç alınmaksızın bugüne kadar uzamıştır.

IŞİD’in Suriye’deki çatışma ekosistemine nasıl ve kimin tarafından sokulmuş bulunduğu tartışmalıdır. Uluslararası toplumun, söz konusu kökten dinci oluşumu bir devlet olarak değil de bir terör örgütü olarak tanıması IŞİD’in geleceği açısından temel kırılma noktası olmuştur. 2016 yılından itibaren IŞİD zayıflamış ve alan kaybetmiştir. Bölge-dışı güçler ve onların Bölgesel ortakları, Suriye savaşının genelinde olduğu gibi, IŞİD’e karşı mücadele alanında da klasik kuvvet kullanma doktrininin dışına çıkmakta beis görmemişlerdir. Koalisyon güçlerinin hava saldırıları hem örgütün lider kadrosundan önemli isimlerin öldürülmesine, hem de IŞİD’in sadece Suriye değil, Irak’ta da geri çekilmesini hızlandırmıştır. 27 Ekim 2019 günü, Ebubekir El Bağdadi’nin İdlib yakınlarında tespit edilerek, ABD özel kuvvetlerince kısırlı ve adı geçen intihar etmek zorunda kaldığı kamuoyuna duyurulmuştur. Bunun üzerine IŞİD, 31 Ekim 2019’da Ebu İbrahim El Haşimi El Kureyşi’nin yeni “Halife” olarak seçildiğini duyurmuştur. IŞİD, Suriye’de PYD/ YPG Kürt; Irak’ta ise, “Haşti Şabi” Şii paramiliter kuvvetlerine, uluslararası kamuoyunda meşruiyet algısı yaratmıştır. Ayrıca Batılı devletler nezdinde, “Esad’ın alternatifinin aşırı İslami gruplar olacağı” korkusunu yayarak, “Esad işbaşında kalmalı” tezini güçlendirmiştir. IŞİD’in Suriye’de kaybettiği alanın büyük kısmı, ABD’nin Suriye’de kara kuvvetleri olarak kullandığı PYD/YPG güçleri tarafından; diğer kısmı ise Rusya destekli Suriye ordusu tarafından geri alınmıştır. Buna rağmen hem Rusya hem de ABD, jeostratejik çıkarları gereği alanda kuvvet bulundurmaya devam etmektedirler.

Suriye savaşı bugüne kadar ABD’nin stratejik amaçlarına hizmet etmiştir. Savaşın, düşük yoğunlukta devam etmesi ABD’i rahatsız etmemektedir. Kazanılmayacak ve neticede siyasi açıdan bölünerek zayıflayacak Suriye, Vaşington’un tercihi haline gelmiştir. Bu nedenle, Suriye krizi uluslararası gündemin geri planına itilmiş ve siyasi çözüm çalışmaları Birleşmiş Milletler’e havale edilmiştir. Cenevre sürecinden bir türlü sonuç alınamaması ise, Bölge-dışı aktörlere angaje Bölgesel aktörler dahil, kimseyi ilgilendirmemektedir.⁶⁹

68 Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, çev. Emre Yıldız, (Ankara: Gece Kitaplığı), 2020, s. 27.

69 TRT Haber, “BM’deki Suriye görüşmeleri hayal kırıklığıyla sonuçlandı”, erişim linki: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/bmdeki-suriye-gorusmeleri-hayal-kirikligiyla-sonuclandi-619518.html>, erişim tarihi: 23.11.2021.

BM sistemi, Suriye krizi bağlamında daha da yıpratılmıştır. Beş büyüklerin veto yetkisi nedeniyle Güvenlik Konseyi layıkı veçhiyle devreye sokulamamış ve ortak güvenlik sistemi işletilememiştir. Güvenlik Konseyi'nin etkinleşebildiği en ileri nokta Esad rejiminin elindeki kimyasal silahların tasviye edilmesi ve IŞİD'e karşı mücadele alanlarında olmuştur. Yukarıda da vurgulandığı üzere, BM Güvenlik Konseyi'nin 2015 yılının Kasım ayında kabul ettiği 2249 sayılı karar ile IŞİD ile Irak ve Suriye'deki diğer terör örgütlerine karşı kuvvet kullanılması yolu, müdahil hiçbir üye devlet tarafından meşruiyet zemini olarak kullanılmamıştır.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşının sonunda geliştirilmiş uluslararası hukuk normları günümüzün sosyal realitesine uymamakta ve Birleşmiş Milletler'in ortak güvenlik sistemi, Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin veto yetkisi nedeniyle işletilememektedir. Devletlerin kendi bekalarını korumak için *self help* esasına dayandıkları Realistlerin dünyasına geri dönmüştür. Vagts'ın isabetle işaret etmiş olduğu üzere, ABD'yi uluslararası hukukun süjelerinden sadece biri olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. ABD; Roma İmparatorluğu'ndan beri herhangi bir devletten daha hâkim bir güçtür. Dolayısıyla ABD, yeni realiteler oluşturabilecek, beklentileri değiştirecek ve normları şekillendirecek bir pozisyonundadır.⁷⁰ Nitekim bu gerçeğin neticesidir ki; ABD'de hala geçerli olan Yeni Muhafazakâr ideoloji, ABD hegemonyasını sürdürürebilmek için yeni bir savaş konseptini ve buna bağlı olarak uluslararası hukukta yeni bir kuvvet kullanma doktrinini oluşturmaktadır. Esasen, ABD'nin, "Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu"na kadar kuvvet kullandığı durumları, hukukun dışında değil içinde meşrulaştırmaya çalıştığı görülmektedir. Gerçekten, söz konusu devlet, Güvenlik Konseyi'nin izni olmaksızın, dışarıdaki vatandaşlarını kurtarmak için ya da terör eylemlerine karşı kuvvete dayalı yanıtlarını savunmak için 2/4. maddeyi sınırlandıran; 51. maddeyi ise geniş yorumlayan görüşlere dayanmıştır. Irak operasyonundan sonraki dönemde ise, ABD'nin uluslararası hukuku değiştirme yoluna gitmiş olduğu söylenebilir. Ancak, yeni doktrinler ham vaziyettedir. Devlet uygulamaları esas alınarak bir örfi hukuk yaratılmasına çalışılmaktadır. Öte yanda, AB, Rusya, Çin ve diğer büyük devletlerin tam tamına ABD'nin izinden gittikleri söylenemez.

Bugün ABD, Irak ve Suriye'de IŞİD terörüyle mücadele bahanesiyle, bir başka terör örgütü PKK/KCK'nın Suriye'deki kolu olan PYD/YPG 'ye siyasi ve askeri destek vermekte ve teröristlerden Suriye'de operasyonel açıdan yararlanmaktadır. Uluslararası hukukun normları bir yana, etiğe de uygunluğu tartışmalı bu politika diğer Batılı ülkelerden de destek görmektedir.

70 Detlev F. Vagts, "Hegemonic International Law", *AJIL*, 95 (4), 2001, s. 843.

Mevcut koşullarda, BM sisteminin korunması ve günümüzün ihtiyaçlarına yanıt verebilecek şekilde reforma tabi tutulması, izlenebilecek en doğru yaklaşım olacaktır. Bu yönde bir çalışma başlatılmış olmakla beraber, uluslararası politikada yükselen Neo Realist eğilim nedeniyle çok zayıf olduğu söylenebilir. Özellikle, Güvenlik Konseyi'nin yapısı ve oy kullanma usullerinin, daimi üyelik ve veto yetkisini ortadan kaldıracak şekilde değiştirilmesi elzemdir. BM, Terörün tanımını da içeren bir kapsamlı Terörle Mücadele Sözleşmesi üzerinde çalışmalarına devam etmelidir. Bunun yanı sıra, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisi, terör suçlarını da kapsayacak şekilde genişletilmeli ve ABD başta olmak üzere, bütün devletler bu mahkemenin yargı yetkisini kabule zorlanmalıdırlar. Böylece, uluslararası alanda teröre karşı hukuk düzleminde mücadele verilmesinin zemini kuvvetlendirilmiş olacaktır.

Öte yandan, terörü himaye eden ve terörü destekleyen devletlerin ortaya çıkarılması da önemlidir. Bu alanda uluslararası düzeyde kabul edilmiş kriterler geliştirilememiştir. Bu durum, doğal olarak, sorunun siyasallaşmasına ve devletlerin bireysel politikalar geliştirmelerine yol açmaktadır. Bu bağlamda, sorunu siyasallaşmadan kurtarma görevi BM'e düşmektedir. BM'in, devletlerin terörizme karşıma düzeylerini incelemesi ve bunun neticesinde himaye ya da destek veren devletleri tespit ederek, bu devletlerin isimlerini yıllık bir listede yayınlaması ve bunlara karşı alınacak uluslararası önlemlere karar vermesi, teröre karşı mücadelenin günümüzdeki keyfi ve karmakarışık dinamiklerini yeni bir kalıp içerisine yerleştirerek, bir düzene koyabilecektir.

Kaynakça

- Aceves, William J., "Liberalism and International Legal Scholarship: The Pinochet Case and the Move Toward a Universal System of Transnational Law Litigation", *Harvard International Law Journal*, 41 (1), 2000, s. 129-184.
- Arend, Anthony C. ve BECK Robert J., *International Law and the Use of Force, Beyond the United Nations Paradigm*, London, New York, Routledge,1993.
- Baczko A., G. DORRONSORO ve A. QUESNAY, *Suriye: Bir İç Savaşın Anatomisi*, Çeviren Ayşe Meral, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
- Başeren, Sertaç, *Uluslararası Hukukta Devletlerin Müñferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları*, (Ankara: Ankara Üniversitesi), 2003.
- Clausewitz, Carl von, *Savaş Üzerine*, çeviren: Emre Yıldız, (Ankara: Gece Kitaplığı), 2020.
- Çetin, Burak, *Birleşmiş Milletler Antlaşmasında Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnası Olarak Bireysel Meşru Müdafaa Hakkının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 60-61, <https://nek.istanbul.edu.tr:4444>
- Denk, Erdem, *Uluslararası Örgütler Hukuku: Birleşmiş Milletler Sistemi*, (Ankara: Siyasal Kitabevi), 2015.

- Erickson, Richard J., *Legitimate Use of Force Against State Sponsored Terrorism*, (Washington D.C.: Air University Press), 1989.
- Fukuyama, Francis, *Neo-Conların Sonu: Yol Ayrımındaki Amerika*, (İstanbul: Profil Yayınları), 2006.
- Gabor, Kajtar, "The Use Of Force Against ISIL in Iraq and Syria-A Legal Battlefield", *Wisconsin International Law Journal*, 34 (3), 2017, s. 535-584.
- Gaddis, John Lewis, *Surprise, Security and the American Experience*, (Massachusetts: Harvard University Press), 2004.
- Glennon, Michael J., "The Fog of Law: Self-Defense, Inherence and Incoherence in Article 51 of the United Nations Charter", *Harvard Journal of International Law and Public Policy*, Cilt 25, No 2, 2002, s. 539-558.
- Gürcan, Metin, Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar, Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş ve Çatışma Çözümleri, İstanbul, *Bilgesam Yayınları*, 2012, s. 70-129.
- Hammes, Thomas X., *The Sling and the Stone: On War in the 21st Century*, (St.Paul: MN Zenith Press), 2004.
- Henkin, L., S. HOFFMANN, J.J. KIRKPATRICK and A. GERSON, W.D. ROGERS, D.J. SCHEFFER, *Introduction: The Great Debate of the 1980s, In Right v. Might, The International Law and the Use of Force*, (New York: Council on Foreign Relations), 1989, s.2.
- International Court of Justice *Reports* 1986, erişim linki: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>, erişim tarihi: 22.11.2021.
- Josselin, Daphné ve William Wallace, "Non-State Actors in World Politics: A Framework", içinde *Non-State Actors in World Politics*, edit. Daphné Josselin ve William Wallace, (London: Palgrave Macmillan), 2001, s. 1-20.
- Keskin, Funda, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, (Ankara: Mülkiyeliler Vakfı Yayınları), 1998.
- Kuran, Selami ve Hande Gür, "Devlet-Dışı Aktörlere Karşı Meşru Müdafada "İsteksiz veya Aciz" Doktrini: Suriye ve DAESH Örneği", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 23 (1), 2017, s. 57-88.
- Kurt, Selim, "İnsani Müdahale ve Suriye Örneği", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (10), 2014, s. 39-64.
- Kütükçü, Akif, Uluslararası Hukukta Self-Determinasyon Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri, <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr> s.267.
- Lieven, Anatol, "Vindicating Realist Internationalism", *Survival*, 63 (5), 2021, s. 7-34.
- Lind, William S. vd., "The Changing Face of War: Into the Fourth Generation", *Marine Corps Gazette*, 7 (10), Ekim 1989, s. 22-26.

- Okur Mehmet Akif, Uluslararası Hukuk ve Irak Savaşı'nın Meşruiyeti, *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt.X, Sayı.2, Güz 2008, s. 9-27.
- Pazarcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, 17.Baskı, (Ankara: Turhan Kitabevi), 2018.
- Report of the International Law Commission, 18th session, 1966 Yearbook of I.L.C.*, erişim linki: https://legal.un.org/docs/?path=../ilc/documentation/english/reports/a_cn4_191.pdf&lang=EFSRC, erişim tarihi: 22.11.2021.
- Richardson, Louise, "Global Rebels: Terrorist Organization as Transnational Actors", *Harvard International Review*, 20 (4), 1998, s. 52-56.
- Stone, Julius, *Legal Controls of International Conflict*, (London: Stevens and Sons), 1954.
- Şen, Osman, *21. Yüzyılın Başlangıcında Terörizmle Stratejik Mücadele*, (İstanbul: Alfa Yayınları), 2017, s. 173-177.
- Talmon, Stefan, Recognition of Opposition Groups as the Legitimate Representative of People, *Chinese Journal of International Law*, Cilt.12, Sayı. 2, Haziran 2013, s. 219-253.
- Taşdemir, Fatma, *Uluslararası Terörizmle Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, <https://www.dspace.ankara.edu.tr>
- Ulutaş, Ufuk, *The State of Savagery: ISIS in Syria*, (İstanbul: SETA Publications), 2016.
- Vagts, Detlev F., "Hegemonic International Law", *AJIL*, 95 (4), 2001, s. 843-848.
- Williams, Phil, *Violent Non-State Actors and National and International Security*, International Relations and Security Network (ETH Zurich report), 2008.
- Yanardağ, Merdan, *Yeni Muhafazakarlık Neo-Conlar: Dünya'da ve Türkiye'de Post-Modern Gericiilik*, 5.Baskı, İstanbul: Destek Yayınları, 2017.